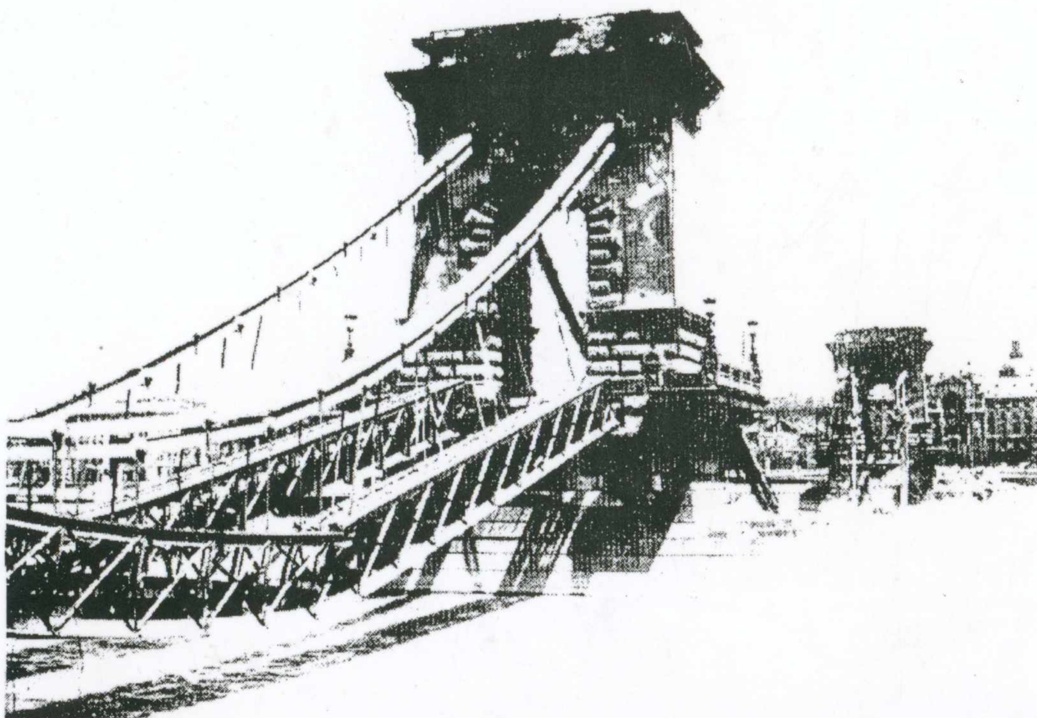
B 165469

Zinner Tibor

XX. századi politikai perek

A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945 – 1992

REJTJEL 1999

B 165469

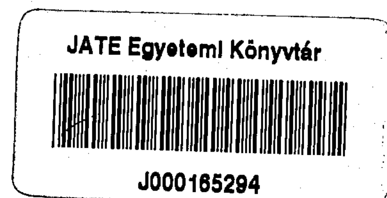
ZINNER TIBOR

XX. SZÁZADI POLITIKAI PEREK

A MAGYARORSZÁGI ELJÁRÁSOK VÁZLATA

1944/1945 – 1992

REJTJEL KIADÓ ♦ BUDAPEST, 1999

B165469

A kötetet kiadja a Rejtjel Kiadó
Felelős kiadó: Farkas László
Tördelés: Csernák Krisztina

TARTALOM

A SZOVJET MEGSZÁLLÁS 7

A POLITIKAI RENDŐRSÉG 10
a./ A politikai rendészeti osztályok (a PRO-k) 10
b.) Az államvédelmi osztályok (az ÁVO-k) 13
c./ A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (a BM ÁVH) 18
d./ Az Államvédelmi Hatóság (az ÁVH) 22
e./ A HM Katonapolitikai Osztálya (a Kat.pol.) és jogutódai 25
f./ A gazdasági rendőrség (a GRO) 27

A BÜNTETŐJOG ÉS HATALOM 27

„MINDEN BÍRÓSÁGI ÜGY AZ OSZTÁLYHARC EGYIK EPIZÓDJA" 30
a./ A népbíráskodás (az 1945: VII. tc. alapján) 31
b./ A népbíráskodás (az 1946: VII. tc. alapján) 33
c./ Az uzsorabíráskodás 34

A SZTÁLINI RENDSZER „JOGGYAKORLATA" 34

„BÜNTETŐJOG-ALKOTÁS" 36

AZ „IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSI" TERROR ADATAI 38

AZ „ÚJ SZAKASZ" ELLENTMONDÁSAI 40

A LEGJELENTŐSEBB „BŰNPER"-EK 1956 ŐSZE ELŐTT 42
a./ A meghurcoltak 42
b./ A „bűnper"-ek politikai háttere 45

1956 HARCAI UTÁN ÉS 1963 TAVASZA KÖZÖTT 48
a./ „Körmenetben kell bíróság elé állítani" – a rendeleti alapok 48
b./ Az ítélkezés irányítottsága 51
c./ A megtorlás adatai 53
d./ 1963 – a megtorlás vége? 54

FELHASZNÁLT (ÉS A KORSZAK MEGISMERÉSÉHEZ AJÁNLOTT) IRODALOM 57

Discipulus est prioris posterior dies
(A holnap a tegnap tanítványa)

A SZOVJET MEGSZÁLLÁS

A nemzetközi nagypolitikában – miként azt angolszász kormánytényezők vélték – a sztálingrádi győzelem „nemzetközi nagyhatalom rangjára emelte Oroszországot". Jalta idejére a katonai változások során alapjaiban szerkesztődött újjá az európai tér hatalmi szerkezete, miközben a kezelési módok terén is nyilvánvaló lett a (közös) közelítési készség. Amikor a győztes angolszász-szovjet koalíciónak a vesztesek és „volt csatlósok" általános politikai kezelésére vonatkozó ún. jaltai nyilatkozata megjelent, ezek helyzetét a győztes jogán, pusztán katonai alapon már egyoldalúan előterjesztett fegyverszüneti határozmányok alapján „rendezték", Romániával 1944. szeptember 12-én, Bulgáriával 1944. október 22-én és Magyarországgal 1945. január 20-án. A fegyverszüneti formalitások az ország képességei feletti maradéktalan katonai, külső hatalmi rendelkezést fogalmazták meg.

A Vörös Hadsereg hadműveletei nyomán szétesett korábbi uralmi, igazgatási, rendészeti és elnyomó apparátus helyett olyan hatalmi berendezkedés, halmazati rendszer jött létre Magyarországon, amiben a különböző belső és külső erők a katonai helyzethez, a Szövetségesek egyetértéséhez igazodva törekedtek hatalmi, illetve politikai képességük érvényesítésére. A hatalmi halmazatok rendszerré szervezése több szálon indult (döntően azonban 1946/1947 fordulójától bontakozott ki). Kezdetben az ideiglenesség koalícióján belül a kormányzati adminisztráció a polgári újjászervezés és az ország fegyverszüneti állapothoz való illesztésének ügyét vitte, míg a politikai rendészeti (megtorló és megfélemlítő funkciókat érvényesítő) ún. kemény hatalmi mag kommunista kézben összpontosult. Ám mindkettő a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (a SZEB), illetve a szovjet katonai–rendőri szervek messze ható felügyelete alatt állt.

A SZEB országos felügyeleti szerv volt, ellenőrző szolgálattal, hírszerző és igazgató apparátussal, központi, kerületi, megyei, városi, üzemi stb. hálózattal, legfőképpen pedig a szuverenitásnak (vagy akár csak egyszerű önállásnak) mindazon rekvizitumaival, amelyek a magyar törvényhozó és végrehajtó (vagy vállalati) szervek kompetenciájából teljességgel hiányoztak. A magyarországi SZEB elvileg nagykoalíciós (angolszász–szovjet) szerv volt, s így is járt el, de általában jellegzetesen orosz érdekeket érvényesített, ideértve a honi kommunista akciók egyoldalú támogatását is.

A második világháború európai küzdelmeinek lezárultáig az ismét megszállt ország katonai hadtáp-területként szolgált. Ennek megfelelően a polgári élet, a kormányzati és végrehajtó apparátus újjáélesztésének is fő célja a hadműveleti ered-

ményesség hátországi biztosítása volt. Vonatkozott ez az Ideiglenes Nemzeti Kormány tevékenységére éppúgy, mint az erőforrások, anyagok, lakossági készletek, sőt: a lakosság igénybevételére (beleértve az országon kívülre történő elhurcolások tömegét is), a régi közigazgatási szervezet visszaállítására stb. Az ország összes hadfontosságúnak ítélt erőforrásával a Vörös Hadsereg rendelkezett, amit csak részben biztosított számára a fegyverszüneti szerződés. (Ugyanakkor kezére kerültek a hasznosítható bányák, ipari üzemek, berendezések, hírközlési, közlekedési eszközök, zsákmányként különböző értékek, tőkejavak, szabadalmak, technológiák stb.)

Ilyen körülmények között a koalíciós alapon szervezett (kommunista-, szociáldemokrata-, kisgazda- és nemzeti parasztpárti, valamint „pártonkívüli" politikusokból álló) Ideiglenes Nemzeti Kormány létesítése, s a polgári élet újraindításának ösztönzése is a hátország biztosítását, a katonai–lakossági ütközések mérséklését szolgálta, végeredményben pedig a front mögötti ún. pacifikációs műveletek részét képezte. Részben ebbe illeszkedett az a felderítő, szervező tevékenység is, amit az első (katonai) vonal mögött a kommunista párt (moszkvai) „Büró"-ja Gerő Ernő vezetésével végzett.

A lakosság különböző csoportjai vegyes érzelmekkel fogadták az új helyzetet. Kétségtelen, hogy már a közvetlen katonai szakasz (ütközésekben) is oly súlyos következményekkel járt, hogy az általa kedvezőtlenül érintett emberek nagy része a maga bőrén nem élt meg – sem gyakorlatilag, sem ideológiai értelemben – felszabadulást. Ellenkezőleg: a katonai–rendőri, közvetlen katonai hatalmi rendelkezések azt az érzetet keltették, hogy rosszból az egyikre másik következett. Amíg a Vörös Hadsereget az üldözöttek felszabadítóként, addig azok, akiket a megszállás megpróbáltatásai sújtottak, azok félelemmel fogadták. A „zsákmányolás", rablás, erőszakoskodás mind általánosabbá tette a megszállókkal szembeni ellenszenvet.

A legkülönfélébb anomáliákat hiába jelezték bárhonnan a különböző pártoknak, köztük legfőképp az MKP vezetőinek, ők éppúgy csupán a helyzetet értékelhették, mint pl. Grősz József kalocsai érsek naplójában.

A harcok sújtotta Kőbányán történtekről így írt „A magyar kommunista párt vajúdó állapota" címet viselő írás szerzője: „... Anyákat gyermekeik, férjeik szeme láttára erőszakolták meg részeg katonák, fiatal, 12 évtől felfelé levő korban fiatal leányokon az apáktól, anyáiktól elhurcolva 10–15 katona is keresztülment, sok esetben nemi-betegséget oltva beléjük. Az első csapat elvonulása után újabbak jöttek, csinálva elődeik művét, és a már nemi-beteg nőket a legszívfacsaróbb könyörgésük dacára újra, meg újra elővették és a szovjet hadsereg kitermelte a tömegfertőzést a magyar nők rovására. Több elvtárs az életével lakolt, mert felesége és leányai védelmére kelt... Az orosz katonák által történő rablások... még mindig napirenden vannak. Elveszik az órákat, ékszereket, kerékpárt..."

A római katolikus főpap 1944–1946 közötti naplófeljegyzései azonos módon rögzítették a tapasztaltakat: „... Kalocsán és környékén nagy az elkeseredés az orosz munkaszolgáltatás miatt. Ezt is úgy csinálják, mint mindent: ész nélkül... Baján az orosz katonák betörtek a Szent József-templomba és kifosztották... Az elmenekültek lakásából hordják el a bútorokat. Ahová az orosz katonák kvártélyozták be magukat, ott már sok mindent összetörtek vagy nagy lelkűen elajándékoztak... Izsák csakúgy hemzseg az oroszoktól. Az emberek nagy része istállókban lakik, mert lakásukat lefoglalták az oroszok..."

Valójában a kezdettől szakadás állt be a hirdetett célok és a megélt valóság között. Még a reméltnél is jobbra várók között sem volt meg sem a biztonságérzet, sem a bizalom, hogy elv és gyakorlat bármi összhangba hozható lett volna. (Nem csupán a lakosság széles rétegeiben mutatkozott meg nem értés az új helyzettel szemben, hanem a korábbi létező vagy újjáéledő kommunista „frakciók" – tizenkilencesek, deményisták, weisshausisták, hartsteinisták, reszneristák – körében is, ami az antifasiszta jegyben folytatott megtorló akciók mellett az első, „frakciós kommunista" koncepciós lefogásokhoz, illetve később „perek"-hez vezetett.)

A Moszkvából hazatért kommunisták (így az említett „Büró" is), továbbá a volt illegális kommunisták jelentős része az éppen esedékes „sztálini" direktívák végrehajttatására szánták erőiket, s hozzájuk csatlakoztak a nyugatra hurcolt vagy oda emigrált párttagok is.

Az első napoktól ellentmondás állt fenn a kényszerű kormányzati intézkedések, nyíltabban a katonai kivetések és a lakosság végrehajtó képessége, valamint a messze nem egyvonalú katonai, kormányzati, politikai rendészeti és a lakossági helyzetmegítélés között. Ennek feloldása nem következett be a katonairól a fegyverszünetire való átmenet idején sem (sőt rendkívüli mértékben felerősödött a sztálini típusú rendszer kiépítésére tett, valójában konspiratív és adminisztratív (rendőri és elnyomó) eszközökkel kivitelezett fordulat alatt és után, 1946/1947 fordulójától).

A szűkebb értelemben vett „katonai" szakasz 1945. április elejéig-közepéig – a harci cselekmények befejeződéséig – tartott. Nem zárult le sem a Moszkvában aláírt – a „feltétel nélküli kapituláció" rituáléja szerinti – fegyverszünettel, sőt tágabb értelemben változó súlyú konfliktust képező tényezőként a következő években is a megszállás – békeszerződés (1947) utáni – változatlanságával élt tovább. A megszállók – biztos, ami biztos – minden megyeszékhelyre, törvényhatósági jogú városba és nagyközségbe szovjet katonai parancsnokokat neveztek ki. A „kommendáns"-ok teljes mértékben a helyi hatalom letéteményesei, gyakorlatilag élet- és halál urai lettek, akiknek utasításait a polgári szervek fenntartás nélkül voltak kötelesek végrehajtani.

A POLITIKAI RENDŐRSÉG

A legitimációs politikai és kormányzati munka szervezésével párhuzamosan folyt az említett „kemény" hatalmi „mag", a tisztogató, megtorló, megfélemlítő, elnyomó szervezet kialakítása. Ebben a helyzetteremtő képesség a Vörös Hadsereggel együtt „érkező" szovjet államvédelmi szerveket illette. Az (1943–1946 között fennállt) NKGB munkatársai kezdték meg azt a front mögötti szervezőmunkát, ami az új magyar szervek felállításának feltételeit biztosította.

A rendőrségi és politikai rendőrségi pozíciók zömét az MKP szerezte meg, és tagjai meghatározó szerepet tölthettek be a kezdetektől. Sőt, számos esetben a koalíciós pártok tagjaiként váltak ismertté a közvélemény előtt, miközben titokban az MKP tagjai voltak. Az ún. krypto-kommunisták, a titkos párttagok közül a belügyminiszter, „nemzeti parasztpárti" Erdei Ferenc mellett az egyik legjelesebb a budapesti főkapitány, a „kisgazdapárti" Sólyom László volt. Később, már a hatalom teljében lévő Rákosi Mátyás az MKP rendőrségi, politikai rendőrségi aspirációit így formulázta: „Egyetlen hely volt, amelynek vezetését pártunk az első perctől kezdve magának követelte, és ahol semmi néven nevezendő megoszlásba, koalíciós számarányba nem ment bele: ez az Államvédelmi Hatóság volt... Keményen kézben tartottuk, s gondoskodtunk róla, hogy a népi demokráciáért folytatott harcnak biztos és éles fegyvere maradjon."

Mindez vonatkozott a különböző elnevezéssel működött jogelődökre is. A mindennapossá vált, félelmet és rettegést keltő évtizedes katasztrofális gyakorlat miatt még Moszkva is kénytelen volt szót emelni. 1953 júniusában...

a./ A politikai rendészeti osztályok (a PRO-k)

Az új szervezet kialakításakor meghatározó volt, hogy miképp alakul a helyzet az ország fővárosában. Sólyom László mellett Kádár János lett a főkapitány-helyettes, a politikai rendőrség megszervezésével pedig 1945. január 17-én Péter Gábort bízták meg. A Debrecenből érkezett, és a szovjetek hathatós támogatását élvező, Tömpe András vezette „Belügyi Részleg"-gel szemben érvényre juttathatta a budapesti kommunisták elképzeléseit, s így alapíthatta meg február 2-án az osztályt „80 főnyi, válogatott, teljesen új testület" formájában, amihez csatlakoztak 1945. február 25-én (hivatalosan is) a Debrecenből érkezettek, a kb. 100 főnyi legénységgel együtt.

A kezdeti napokban főváros VI. Eötvös utca 7. sz. alatt (a volt rendőrségi útlevél-osztály épületében) rendezkedtek be, de hamarosan a VI. Andrássy út 60. sz. bérházba tették át székhelyüket. (A később – és korábban is – oly hírhedtté vált

épület eredetileg Perlmutter Izsák festőművész tulajdonát képezte. Ő – számos egyéb hagyatéki tárggyal együtt – végrendeletével a Magyar Zsidó Múzeumnak adományozta. A későbbiekben – Hűség Háza elnevezéssel – a Nyilaskeresztes Párt országos központja lett, s nyilas érát követően vette birtokba a politikai rendőrség előbb ezt az épületet, majd a környező bérházakat is.)

A politikai rendőrség már osztállyá szerveződése előtt megkezdte „begyűjtő" tevékenységét, a szinte válogatás nélküli lefogásokat, s a kihallgatásokat követően, 1945. január 29-én Kádár János már aláírhatta az első néptörvényszéki tárgyaláshoz vezető vádindítványt a 124 rendbeli gyilkosság elkövetésével, valamint a harcterekre hurcolt munkaszolgálatosokkal szembeni kegyetlenkedéssel vádolt keretlegények ügyében. Rotyis Pétert és Szívós Sándort a Zeneakadémia kistermében tartott néptörvényszéki tárgyalást követően, 1945. február 4-én a Hűség Házában talált kötelekkel az Oktogonon nyilvánosan felakasztották. (A tárgyalás során még nem az 1945. január 25-én Debrecenben elfogadott, a népellenes és háborús bűnösök felelősségre vonását lehetővé tevő rendeletet alkalmazták, hanem a katonai büntetőtörvénykönyvnek az ún. hadra kelt seregbeli eljárásra vonatkozó passzusait.)

A budapesti politikai rendőrség feladata – vezetőjének 1945. február 20-adikai feljegyzése szerint –: „a nyilasok, fasiszták lefogása, néptörvényszék elé állítása, a demokratikus Magyarországgal szemben álló mindennemű szervezkedés és mozgalom likvidálása. Anyagának 60 százalékát a társadalom közreműködése (feljelentések, besúgások), 20 százalékát saját kezdeményezés (nyomozás) útján kapja meg."

A szakmai alapok megteremtését, a „képzés"-t az 1945. január 30-án ismét magyar földre lépett Rákosi Mátyás vállalta magára. Háy Lászlóhoz, az MKP moszkvai képviselőjéhez 1945. március 5-én írott leveléből ismert, hogy miként oktatott, nevelt. „Rendkívül hátráltatja munkánkat az – vetette papírra –, hogy bár Budapest és a nagyvárosok rendőrkapitányai párttagok, de valamennyi kivétel nélkül kezdő és amateur. Nem tudom a helyzetet jobban jellemezni – kesergett, de egyúttal dicsérte is önmagát –, mint azzal, hogy a budapesti politikai rendőrség vezetői[t] én próbáltam kioktatni a nyomozás és vallatás kezdő alapelemeinek halvány segédfogalmaira." Sikerült... (Rákosi különben később sem tagadta, hogy utasítást adott gyanúsítottak fizikai bántalmazására. „beleavatkoztam az ügyek vitelébe, beleszóltam abba, hogy kit tartóztassanak le, kit bántalmazzanak..." – ismerte el 1953. június 27-én az MDP Központi Vezetősége előtt. S ezt rótta fejére Kiss Károly, az MDP Központi Ellenőrző Bizottságának az elnöke is: „...önkényesen elrendeli emberek letartóztatását, megveretését...")

A pártvezéri instrukciók alapján a kezdetektől így volt jelen a fizikai terror, a kényszerítés, a „beismerő vallomás"-ok fetisizálása. 1947 áprilisában Péter Gábor erre is célzott az orosz illetékesek előtt, amikor kijelentette, hogy a vizsgálatoknál a legfőbb feladat, hogy „mindent fizikai kényszer nélkül érjünk el. Nem állíthatjuk

– hangzott önkritikája –, hogy e téren nálunk minden rendben van, de ahhoz képest, ami itt korábban volt – árulta el szervezete mindennapos gyakorlatát és igazi arculatát –, kétségtelenül tapasztalható fejlődés."

A politikai rendőrség zsidó származású vezetőivel Moszkva nem működésük, hanem kinevezésük meggondolatlansága miatt nem értett egyet, számos (itt nem részletezett ok miatt) apolitikusnak tartotta. Rákosi Mátyás (ismerve a moszkvai „gazdák"-at) ezt a problémát már 1945 áprilisában előre jelezte G. M. Dimitrovnak: [a zsidók] „hamarosan vezető befolyásra tesznek szert..." Ezzel is összefügghetett, hogy a politikai rendőrség vezetőiről hónapokkal később készített összeállításban tudatosan szerepeltettek egy rubrikát, ami az illetők „vallási hovatartozás"-át is firtatta. Hatása és következménye 1953-ban lett, amikor „vizsgálat", majd bírósági eljárás indult Péter Gábor és társai ellen...

Orlov, tanácsosi címet viselő NKGB-tiszt lett az összekötő a szovjet és a magyar politikai nyomozó szervek között. „Ezen a téren az együttműködés teljesen kifogástalan." – rögzítette a magyar belügyminiszterhez küldött 1945. február 15-ödikei feljegyzés. 1945. február–március fordulóján megjelent Magyarországon Mihail Belkin szovjet államvédelmi altábornagy. Vele Péter Gábor először 1945. március közepén találkozott. M. Belkin a második világháborút követően – székhelye Baden bei Wien-ben volt – júliustól gyakran találkozott a magyar (budapesti) államvédelem vezetőjével a fővárosban, Mosonmagyaróváron stb. M. Belkin társaival együtt meghatározó szerepet játszott a sztálini államvédelmi gyakorlat magyarországi átültetésében, abban „nagy segítséget nyújtott". Így a magyar államvédelmi szervek "vezetői az első perctől kezdve szoros kapcsolatban voltak a szovjet biztonsági szervek magyarországi képviselőivel... kelet-európai vezetőivel". A kelet-európai elhárító parancsnokság vezetőjét, a sztálini rendőrállam legfőbb képviselőjét okkal-joggal illették „főparancsnok", illetve „kormányzó" címmel.

1945 tavaszára a budapesti szervezet kiépült, ami a politikai, gazdasági és intézményi rendszert átfogta, behálózta. A korabeli dokumentumok szerint az információs szervezetben „részt vesznek fizetett besúgók, meggyőződésből dolgozók és olyanok, akik az organizációnak [azaz a rendészeti szervezetnek vagy hálózatának] ismerete nélkül" szolgáltatnak adatokat. Felhasználták a horthysta politikai rendőrség vezetői által a szélsőjobboldali szervezetekbe beépített besúgó szervezet vezetőjét, s más a felderítő „munkában részt vett" személyeket. A Debrecenben lévő kormány budapesti részlegeit „sikerült kézbe fogni", azaz beépültek a kultusz-, a kereskedelemügyi-, a földművelésügyi és a külügyi tárca személyzetébe. Ellenőrzésük alá vonták a Gyáriparosok Országos Szövetsége, a Pénzintézeti Központ, a bankok, a MÁV, a Magyar Posta, a biztosító társaságok, a legjelentősebb ipari létesítmények: a Weiss Manfréd, a Láng, az Egyesült Izzó, a Gamma, a Goldberger Művek vezetését, számukra fontos pozícióit. Beépültek a pártokba (felső szinten először a Kisgazdapártba), a segélyszervezetekbe (pl. a JOINT-ba).

1945. május 10-én feloszlatták a csendőrséget. Felszámolták a korábbi belügyi szervezetet. Az újabb szovjet „direktívák"-nak megfelelően csak szovjet, illetve pártmegbízatás alapján működő rendfenntartó, tisztogató, büntető, megfélemlítő rendőri alakulatokat hoztak létre. Erdei Ferenc belügyminiszter közvetlen felügyelete alatt alakították ki annak szervezetét és teremtették meg ennek központját, a Magyar Államrendőrséget, azon belül a Budapesti és Vidéki Főkapitányságot. A budapesti politikai osztály élén Péter Gábort megerősítették, a vidéki politikai osztály élére pedig Tömpe Andrást kinevezték.

Ebben a szervezeti keretben a politikai osztályok 1946. október 4-edikéig álltak fenn, a létrejöttükkor meghatározott fő feladatuk a „fasiszta maradványok" felszámolása volt. 1945 nyarán a testületek 95 százaléka kommunistákból állt.

1945 utolsó negyedének kezdetére a lefogott, politikai és háborús bűntettek elkövetésével gyanúsítottak száma majdnem elérte a 30 ezer főt (29 878 letartóztatott volt). Közülük bűncselekmény hiányában szabadítottak 7850 főt (19,5 százalékot), azaz minden ötödik letartóztatottat ártatlanul hurcoltak meg. A népügyészségnek minden hetedik gyanúsítottat adták át, viszont minden második lefogottat internálták. A vonatkozó jogszabályok alapján internáltak között 17 587 fő volt nyilaskeresztes, 3352 fő imrédysta, 4732 főt pedig háborús bűntettekben való részvétel miatt fosztották meg szabadságától. Fehér Lajosnak, Péter Gábor akkori helyettesének jelentéséből kitűnik, hogy a letartóztatottak több mint 10 százalékát „egyéb politikai bűnösök" alkották. Feltehető, hogy az ő cselekményeik nem illettek a szeptemberben kihirdetett 1945: VII. tc. hatálya alá, ők a Révai-féle „reakció" képviselői lehettek. („Reakciós az, aki antikommunista" – írta a Szabad Nép 1945. július 22-én megjelent számában a kommunista politikus.) Igazságügyi eszközökkel történő elnémításuk feltételei 1946 tavaszától teremtődtek meg.

b./ Az államvédelmi osztályok (az ÁVO-k)

Rajk László belügyminisztersége idején alakult ki az a sztálini mintájú politikai rendészeti belső struktúra – lényegében Kovács János nevű alezredes, szovjet belügyes (államvédelmis) tevékeny közreműködésével –, ami új szervezeti kereteket hozott létre.

S amikor (végül) 1946. december 10-én létrejöttek az államvédelmi osztályok – a köznyelvben ekkortól nevezték az államvédelmiseket ávósoknak –, miután a politikai fordulatot „előkészítő új feladatok ismertté váltak, a rendelkezésre álló dokumentáció, az egyre jobban kifejlesztett technikai apparátus kedvező lehetőséget teremtettek az MKP számára", hogy a köztársaság politikai rendőrségét saját célja elérésére kisajátítsa.

Jelentős változás következett be a politikai rendőrség feladataiban, főleg azt követően, hogy a kényszeredetten vállalt koalíciós politika háttérbe szorításával az MKP megkezdte harcát a kizárólagos hatalomért. Az államvédelmi osztályok kommunistái számára egyetlen feladat létezett: a pártjuk utasításainak maradéktalan végrehajtása. S bármilyen nevet is viselt a szervezet, „a pártnak és azon belül a párt legszűkebb vezetésének, még azon belül is személyesen Rákosi Mátyásnak volt... különleges erőszakszerve az államapparátuson, majd a párton belül, helyesebben azon felül". Ahogy koncentrálódott a tényleges politikai hatalom az MKP, majd az MDP Titkárság, később a „trojka" – Farkas Mihály, Gerő Ernő és Rákosi Mátyás –, végül a „haza bölcs atyja" kezében, úgy változott az államvédelmi szervek funkciója, feladatköre, és úgy vált a zsarnokság, a diktátor eszközévé. Ez a megsemmisítő erejű apparátus tevékenyen közreműködött a demokrácia és a szocialista mozgalom más felfogású tagjainak, erőcsoportjainak, pártjainak felszámolásában. 1946 áprilisában csak a budapesti politikai osztály által őrizetbe vettek száma már megközelítette a 38 ezer főt. 1947. augusztus végéig az országban politikai okból lefogtak 4490 személyt. Ez utóbbiak alig negyede ellen tudtak olyan „bizonyító anyagot" összeállítani, amivel ügyüket – és őket – átadhattak a népügyészségeknek. A „bűncselekmény" szerinti megoszlásuk: 60 százalékuk „szélsőjobboldali, fasiszta, fasisztabarát" szervezet vezetője, tagja volt, míg a többi „párton kívüli bűnös". Ezek a korabeli kategóriák előrevetítik egyrészt az 1945-ös „reakció" fogalom következményeit, másrészt az alig életbe lépett 1946: VII. tc.-t, a demokratikus államrend és köztársaság védelméről szóló törvényt. A „társadalmi állás" alapján a letartóztatottak 60 százaléka munkás, 6,4 százaléka paraszt volt, azaz kétharmaduk azokból a rétegekből származott, akiknek politikai érdekérvényesítését az MKP zászlajára tűzte. Az értelmiségek aránya 22 százalék körül mozgott.

Az államvédelmi – és tekintettel Demény Pál 1945. február 13-i törvénysértő lefogására – a kezdetektől (az MKP számára) „pártvédelmi" szervek ügyenként más és más feladatokat teljesítettek. Külön említést érdemelnek azok, amelyekben az MKP különböző vezetőinek utasításait hajtották végre.

A 401-es különleges munkásszázad keretlegényei elleni, még a harcok alatti, legelső nyomozati tevékenységet követő eljárás, a „moszkvai vonal"-at nem követő, s ezért „frakciós"-nak bélyegzett Demény Pál Buda Vörös Hadsereg általi bevételének napján történt lefogása volt a kezdet. 1945-től lefogottak százai, ezrei ellen indultak alaptalan eljárások, s ezek között nem kevés volt az olyan, ami indíttatását tekintve egybeesett a kommunisták – akár „hazai", akár „Moszkvából jött" – vezetőinek szándékaival. Ebben a vonatkozásban főleg az 1946–1947 fordulóján lezajlott, csak nagy túlzással „vizsgálat"-oknak nevezett, kényszerítő eszközöket alkalmazó nyomozások említendők, amikben az 1945-ös választásokon abszolút győzelmet aratott Kisgazdapárt egyes tagjait vádolták azzal, hogy közük volt „köztársaság-ellenes összeesküvéshez". Ezekben az ügyekben az államvédelmisek pártvezetői utasításokra olyan eszközöket is igénybe vettek, amelyek az ország jövőbeni sorsát illetően messze ható következményekkel jártak, s hozzájárultak a sztálini rendszer bevezetéséhez, az ún. államvédelmis „avantgardizmus" fokozódásához.

Az államvédelmi osztályok fővárosi és vidéki vezetőinek 1947. április 11–12-én tartott országos értekezletén a múltat elemezve szabták meg a feladataikat. A felszólalók között a lényeget Kovács János, az egykori csekista summázta: „... a harc most a társadalmon belül folyik, ebben a harcban az államvédelmi osztály az első helyen harcol. Ez a harc osztályharc."

Az államvédelmi osztályok – amikről Péter Gábor napokkal korábban úgy tájékoztatta a szovjet illetékeseket, hogy „lényegében a mi kezünkben vannak" – alapfeladata módosult. Péter szerint: a legfőbb, hogy „mindent előre megtudjunk, s tájékoztassuk erről vezetőinket". Ennek egyik feltételeként a kiterjedt informátorhálózatát dicsérve jelentette ki: „Valamennyi politikai pártban vannak embereink. Sikerült beszerveznünk más pártok funkcionáriusait." Kénytelen volt viszont elismerni, hogy „falun" gyengébb a kommunistákat támogató ügynökök köre. Ezzel szemben – s ez fontos volt pártja számára – minden minisztériumban, sőt az egyházi személyek között is „megvannak" az „embereink". Így az illetékesek informáltsága „meglehetősen teljes". Büszkén jelenthette ki a szovjetek előtt: "a politikai rendőrség nagy segítséget nyújt a pártnak". A pártközi tanácskozások előtt a politikai ellenfelek szándékairól „idejében tájékoztatjuk mindenről a kommunista párt vezetőségét". A hogyanra: „Megszerveztük a telefonlehallgatásokat. Most lehallgatjuk a miniszterelnök [Nagy Ferenc] és a pártvezetők minden fontosabb telefonbeszélgetését, és a legfontosabbakról jelentést teszünk Rákosi elvtársnak." Így rúgta fel az „államvédelem" az állam védelmét, s vált helyette „pártos" vagy teljesen külön érdekek erőszak-képviselőjévé. Az 1839 főből a 10–10 szociáldemokrata és parasztpárti munkatárs mellett 1819 kommunista dolgozott, a budapesti központ létszáma 981 főből (53,3 százalék) állt.

A „nagypolitikában", a nemzetközi „koalíciós politikában" bekövetkezett események is szinte napok alatt sodorták el azok reményeit, akik a demokrácia megteremtésében, avagy egy virágzó demokrácia megszületésében reménykedtek. Amíg 1946-ban – még a tervezés szakaszában – a szovjetek a propagandában a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodáját, ismert rövidítéssel a Kominformot a munkáspártok közötti együttműködés szükségességével magyarázták, addig 1947-ben már teljesen a sztálini praxis szolgálatába állították. A Moszkvából vezérelt folyamat felgyorsításával, a kommunista pozíciók országonkénti megteremtésével olyan politikai vezetés létrehozása vált szükségessé, amelyik alkalmas a sztálini program, a „pártvonal" maradéktalan megvalósítására. Az eltérő utak helyett a szovjet tapasztalatok egyetemes dicsőítése és alkalmazásának kötelezettsége vált meghatározóvá.

1947 őszén, a Kominform alapító kongresszusáról A. A. Zsdanov („Szergejev" álnéven) tájékoztatta J. V. Sztálint („Filipov elvtársat"). Révai József – általa „visszafogott"-nak minősített – beszámolójáról. Zsdanov Magyarország jövőjét így érzékeltette: „Magyarországon... népi demokrácia lesz." Ez (részben) „a kommunista párt taktikájától, energiájától, hozzáértésétől függ". A hatalomváltás forgatókönyvét pedig ekképp formulázta: „... a jelenlegi koalíció nem biztosítja a népi demokrácia győzelmét az országban. Ez ideiglenes és nem szilárd koalíció, amelyet a közeljövőben egy új erőcsoporttal kell felcserélni, ennek érdekében a kommunista pártnak... fel kell apróznia ezeket a pártokat. Föl kell morzsolni, illegalitásba kell kényszeríteni a legreakciósabb, fasisztabarát pártot, a Pfeiffer-pártot, s ezzel ráijeszteni a többi... jobboldali elemre... újabb erőcsoportnak kell létrejönnie, hogy egy valóban demokratikus – azaz a sztálini fogalmak szerint kommunista irányítású – kormány megszervezhető legyen. A fő... irányvonalat a Szovjetunióval... való szilárd szövetség kell [, hogy] képezze, mely megakadályozhatja, hogy Magyarország angolszász ék legyen a Balkánon."

Magyarországon ezeknek a terveknek a megvalósítása az államvédelemre hárult. Amint az majd a későbbiekből kitetszik, ez lesz az időszak, amikor az 1946: VII. tc. alapján meghurcoltakat kirakatperekben elmarasztalják, soha el nem követett „bűntettek" miatt. Azaz: a gyanúsítottak nem voltak összeesküvők, nem terjesztettek titokban röplapokat, s nem titkos társaságok összejövetelein, hanem a parlamentben nyilatkoztak meg. Ezekben az eljárásokban már nem csupán kisgazdákat és más, polgári politikusokat, gazdasági vezetőket, hanem szociáldemokratákat is meghurcoltak. Ez utóbbiakat azzal a nem titkolt céllal, hogy a Szociáldemokrata Pártot fúzióra kényszerítsék. Számos, később hírhedtté vált ügy nyomozati fázisa vette kezdetét az „ÁVO periódusban", azonban a „leleplezés" már az egyre jobban torzuló politika, az MDP érájára – illetve a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságának működése idejére – esett.

Pár héttel az MDP létrejötte után az elõd államvédelmi szervek munkáját úgy összegezhette Rákosi Mátyás, hogy az eltelt három és fél esztendő alatt során az információszerzést oldották meg a legsikeresebben: „Pártunkat tudtuk tájékoztatni más pártokban és politikai szervezetekben történt demokráciaellenes – azaz az ismert frazeológiai szerint: kommunistaellenes – ténykedésekről."

A munkáspárti politikusok a nemzetközi, ezen belül a magyar politikai helyzet változásával – sőt esetenként ezt megelőzően – az új „ellenségkép" kialakítása során végül is nem csupán az ún. horthysta és nyilaskeresztes periódus állami berendezkedésének politikai és erőszakszervi vezető rétegeire és csoportjaira koncentráltak, törekvésük messze túlmutatott a különböző ún. antifasiszta rendeletekben célba vett csoportosulások tagjainak felelősségre vonásán. Ennek távolabbi hátterében az állt, hogy –mint jeleztük – lényegileg 1946-tól a konfrontáció, azaz a mind nyilvánvalóbb ütközés hívei erősödtek fel a II. világháború vezető, illetve győztes kelet-nyugati hatalmainak viszonyában. Ezzel egyidejűleg vesztették érvényüket a hosszú távra – 20–25, illetve 40 éves – együttműködésre vonatkozó, részben a háború alatt, részben az európai háború végén tett nagy koalíciós egyeztetések és tervek (s szállt el a szovjetek egy „nagy nyugati" kölcsönhöz fűzött reménye...).

Új helyzet teremtődött, lefagyott a nemzetközi légkör. Az együttműködés helyébe – nemzetközi, s ennek függvényeként nemzeti szinten – az ellenségeskedés, az egyeztetés helyébe az érdekek kizárólagosságának érvényesítése, öncélú ütköztetése lépett. Kiiktatták az együttműködés politikai intézményi garanciáinak kölcsönösségét, likvidálták ezek maradványait (a kommunistákkal való együttműködést Nyugaton, s az együttműködés politikáját Keleten).

A szövetséges főhatalmak, amelyek az egykori helyzetmegítélés és fogalmazás szerint „a Németország és Japán elleni" háborúban „egy tábort" alkottak, most maguk váltak két ellenséges tábor szervezőinek fő erőivé és létrehozóivá. A Kominform már ebben a keretben értelmezte a viszonyokat és viszonylatokat, s jelölte meg a tennivalókat. A történelemformáló képességekkel e térségben akkor felruházottak úgy látták, hogy a részben már kreált, részben pedig példának veendő létező rendszer jegyében kell meggyorsítani a „társadalmi haladás ügyét", ami a Nagy Ferenc vezette kisgazda többség szétvetése után már formailag sem lehetett („nyugati") demokrácia, s a paraszti többség által elfogadott, vagy elfogadhatónak ítélt „szövetkezeti társadalom". A „társadalmi haladás" terminusa ekkor e körben szocializmust, ez pedig sztálini szovjet-rendszert, vagyis az ő és köre által „felülről" végrehajtott „forradalmat", s mint eredetileg is: sztálini típusú önkényuralmi szisztéma létesítését jelentette.

Elvileg ez volt a fordulat lényeg. Lényegét tekintve a gyakorlat sem tért el ettől. Az MDP programjába nem véletlenül került egyfajta végkövetkeztetésként: „a népi demokrácia biztonsága érdekében az államvédelmi szervek erősítésére, a nép, a munkásosztály, a párt állandó éberségére és harci készültségére van szükség". Így következhetett be újra és újra a régi Magyarországon meghatározó erővel bíró politikai tényezők sommás megítélése, a korszak egyértelmű "fasiszta" minősítése.

Mindebből következett, hogy a „politikai" rendőrségi tevékenységben egyre bővült az ellenség tábora, szaporodott az üldözendők köre. Párhuzamosan szűkült mindazon emberi tényezők hatásfoka, amik, vagy akik a parlamentáris demokrácia értékrendjéhez kapcsolódtak. S ha az ávós a „szabotázsok", az „összeesküvések" stb. „leleplezése" során „kapcsolatot" állapított meg a külföldön élő magyarsággal, ez „visszahatott" a hazai rokonságra is. A „nyugati kapcsolatok" ugyancsak könyyen „kémkapcsolatokká" minősültek, s az állandóan élesedő „osztályharc" légkörében eseti üggyé vált maga az élet...

J. V. Sztálin és A. A. Zsdanov értelmezésnek megfelelően, ellenségesnek minősített két táborra szűkült le a magyar társadalom is. A totális uralom vezető erejét képviselőkre és annak politikáját könyörtelenül megvalósító erőszakszervek mun-

katársaira, míg a másik „tábor"-ba sommásan azokat a milliókat sorolták, akiken a Révai-féle „reakciós" jelző mérhetetlen kiterjesztésével már nem csupán „antikommunistákat" értettek, hanem kőbe vésheto egyszerűséggel: „nem kommunistákat".

c./ A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (a BM ÁVH)

Az a némileg szépített „régi értelemben vett rendőrállam" – amit 1953 júniusában az MDP KV ülésén Révai József vetett fel – 1948-ban, nem sokkal a szociáldemokraták fúzióra kényszerítését követően bontakozott ki az MDP irányításával a maga teljességében, amikor szinte egyszerre következtek be személyi változások mind a „kormány"-ban, mind az átszervezett, „új" politikai rendőrségnél, a BM Államvédelmi Hatóságánál.

A különböző nyilvántartások, kartonok, kartotékok alapján – továbbá ideértve az operatív módszereket is – a koalíciós időszakban hivatalból ellenőrizhetők száma meghaladta a félmillió főt. Közülük – a német kitelepítetteket nem számolva – 43 ezer főt börtönbe vetettek, míg több mint 223 ezret egyéb módon zaklattak, s több tízezer volt azoknak a száma, akikről, mint „potenciális ellenség"-ről gyűltek az újabb és újabb adatok – a következő fordulókra...

Az erőskezű, a polgári értékrend képviselőinek felszámolásában kíméletet nem ismerő belügyminiszter, Rajk László és a Rákosi Mátyás által (Farkas Mihályon keresztül) irányította államvédelem élén álló Péter Gábor között – itt nem részletezett – konfliktusok sorozata zajlott. Vitájukat 1948. augusztus 4-én az MDP KV Politikai Bizottságának határozatával felfüggesztették: Rajkot külügyminiszternek javasolták, aki másnap már esküt tett. 1948. szeptember 6-án az újdonsült belügyminiszter, Kádár János rendelete 10-étől megszüntette a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztály elnevezést, s helyette létrehozta középfokú hatósági szervezetként a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságát, a BM ÁVH-t.

Annak idején az MKP Moszkvából hazatért vezetői közül többen részt vehettek a J. V. Sztálin, V. M. Molotov és társaik vezetésével megformált átállítási, berendezkedési tervek előkészítésében. Ismerhették „a nagy Sztálin" és többi szovjet politikus felfogását „a folyamatban lévő háború megváltozott természete"-ről. Ezt a birodalmi gondolatot a szovjet diktátorral beszélgető M. Gyilasz így rögzítette: „Ez a háború elüt a múlt háborúitól: ha valaki területeket foglal el, ezekre a területekre rákényszeríti a maga társadalmi rendszerét. Mindenki, amennyiben hadserege képes erre, a maga rendszerének szerez érvényt. Másképp nem is volna lehetséges."

Ezen elgondolásnak megfelelően a felügyelt területeken már a katonai szakaszban megkezdődtek mind a berendezést célzó akciók, mind a további előrelépés előkészítésének műveletei. A „harc" ekkor a „fasizmus ellen", a „demokráciá"-ért

folyt, a „nemzeti összefogás" jegyében. A kommunista pártok előző pályájuktól nem csupán függetlenül, de azzal szemben is a belpolitikában rendszerszervező tényezővé, végeredményben pedig a belbiztonsági (fegyveres) erő majdnem kizárólagos birtokosává váltak. Az előbbi pozícióban szervezték a „nemzeti összefogás"-t, és a koalíciós végrehajtó apparátust; az utóbbival (és a szovjet szervekkel karöltve) végezték a „tisztogató" operációkat a „fasiszták", a „hazaárulók", a „háborús és népellenes bűnösök" ellen, eredetileg az angolszász–szovjet elveket formalizálva, majd kiterjesztve mindazokra, akik útjukban álltak.

Tételes jog helyett magát a végrehajtó-képességet érvényesítve jószerint minden bekövetkezhetett, hirtelen, váratlanul és önhatalmúlag. Ezt erősítette, hogy az önös „küldetéstudat"-on kívül más normát magukra nézve el nem fogadó vezetők (és köreik) a kívülállók iránt egyszerűen nem rendelkeztek erkölcsi normákkal, sőt, hogy ki, mikor, kihez és mihez képest, mi okból tekintendő „kívülálló"-nak, azt is teljesen önhatalmúlag ítélték, majd ítéltették meg. Egyik napról a másikra ellenséggé vált a tegnapi szövetséges, árulóvá a tegnapi harcostárs, vagy akár a legbelsőbb körükből a velük teljesen egy húron pendülő „elvtárs".

1945 júliusában, amikor Révai József megfogalmazta a már idézett, felmérhetetlen következményekkel járó tézisét, ebben rögzítette, hogy az ellenség az, vagy az lesz, aki nem kommunista, sőt kommunista is ellenségnek minősül, ha konkurrál. Képtelenségnek tetszhet, de ez volt a helyzet, ha nem is ilyen egyszerű. Minden esetre pretoriánus adottságok mindennél tisztább és érthetőbb magyarázatot adnak különben valóságként felfoghatatlan képtelenségekre, tartoztak volt azok akár a jog, az erkölcs, a „politika" vagy a „logika" körébe.

(Már jóval a Szovjetunió bukása emlékeztet erre (ismét) Robert Conquest: a lenini–sztálini (bolsevik) örökség alapján a kommunisták „moralitása teljesen alá van rendelve a proletariátus osztályharca érdekeinek", s „minden, ami a proletariátus ügyében" történik, az „becsületes".)

A szovjet–jugoszláv vita kiterebélyesedésekor a Kominform már „bírói" szerepet kapott. A J. B. Tito és J. V. Sztálin között elmérgesedett viszony élesen felszínre hozta azt, hogy mit követelt a szovjet diktátor az „új demokráciák"-tól.

Mindez kihatott a kelet-közép-európai országokban a kommunista vezetők akcióira. A Sztálin-„epigonok" félelme és önkritikája kivetült országaik nyomozó hatóságainak működésére, az összeesküvési ügyek, kémperek számának növekedésére. Ezekkel együtt szinte mindenütt a jugoszláv-típusú „eretnekség", „elhajlás" és „árulás" megnyilvánulásait kezdték keresni.

Az 1948 közepétől formálódó tervekhez képest 1949. augusztus 6-án a BM ÁVH három operatív főosztályból, egy-egy katonai-karhatalmi, személyügyi, politikai és hatósági főosztályból állt. A központi apparátushoz nyolc vidéki osztály tartozott.

1948 szeptemberétől 1950-ig Magyarországon a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága aktív szerepvállalásával és felhasználásával, valamint a vele együttműködő, az MDP (legfelsőbb vezetése) által irányított sajtó minősíthetetlen hangvételű, a római katolikus egyházi hierarchia csúcsa, mindenekelőtt Mindszenty József elleni kampányával a polgári értékrend utolsó pillérét is megsemmisítették.

A politikai rendőrség új feladatait jól érzékeltette Révai József az MDP KV 1949. március 5-én tartott ülésén elmondott beszédében. Miközben kijelentette, hogy az alapkérdés a szocializmusba való átmenet, s „erre nézve minta a Szovjetunió, és hogy a népi demokratikus út csak bizonyos formákban különbözik a Szovjetunió útjától, de nem lényegében", arról is szólt, hogy a bekövetkezett fordulat során mit kell tenniük az államvédelmiseknek. A „főideológus" szerint: „... a munkásosztály kezében lévő hatalmat a szocializmus építése, az osztályellenség elnyomása, az imperialisták elleni védekezés érdekében még sokkal határozottabban és keményebben kell és fogjuk alkalmazni, mint eddig... határozottabban és egységesebben kell kiépíteni az államhatalomnak azokat a szerveit, melyek ennek az erőszaknak az alkalmazására valók... Az imperialisták ügynökeinek ártalmatlanná tétele, a belső osztályellenség elnyomása nem mellékes dolog, hanem feltétele a szocialista építőmunkának. Ezen kívül azzal is tisztában kell lennünk, hogy jöhetnek olyan fordulatai is a fejlődésnek, amikor a proletárdiktatúra fő funkciója a külső és belső ellenséggel szemben alkalmazott erőszak lesz."

Révai József szavai az esztergomi érsek, Mindszenty József hercegprímás és társai ellen a Budapesti Népbíróságon lefolytatott törvénytelen s a közvéleményt sokkoló büntetőper után hangzottak el. 1949 tavaszán létrejött a NATO, de már ezt megelőzően kezdetét vette a sok-sok szálból – határokon innen és túlról – eredeztetett, s a magyar kommunista mozgalmon belüli legnagyobb körre kiterjedő nyomozás, „vizsgálat", ami –a koncepció legutolsó fázisát tekintve – a közvélemény előtt Rajk–Brankov-ügyként vált ismertté.

A belügyi és államvédelmi apparátus jogkörét, különösen ez utóbbiak hatalmát kiterjesztve csorbították az állampolgári, emberi jogokat, elfojtották a kritikai szellemet. S mindez párosult egy olyan társadalompolitikával, ami a nagyüzemi munkásság érdekeire hivatkozva – egyenlőségi elveket hirdetve – alapjaiban értelmiségellenes volt. A magyar sajátosságokat elutasítva, az erőszakos kollektivizálás útjára lépve adminisztratív–igazságügyi támadást indítottak a parasztság legkülönbözőbb rétegei ellen. Ezek a bel- és külpolitikai hatások érzékenyen érintették a BM ÁVH működését, amire rányomta bélyegét A. J. Visinszkijnek, a '30-as évek második felében lezajlott ún. moszkvai perek hírhedt ügyészének álláspontja, miszerint „minden bírósági ügy az osztályharc egy epizódja". Mindez egybecsengett a Kovács János alezredes által már 1947. április közepén megfogalmazottakkal. A politikai jellegű ügyekben egyre gyakrabban szerepet kapott a politikai célszerűség. A „két tábor"-ban zajló folyamatok mindenütt fokozták a titkosrendőrségek aktivitását. Magyarországon ezek akcióikat (amint azt Péter Gábornak és Rajk

Lászlónak az 1946/1947 fordulója–1948 nyara közötti kiemelkedő ügyek ún. operatív szakaszából ismert vitája is fémjelzett) kizárólag a legszűkebb pártvezetéssel (sokszor kizárólag Rákosi Mátyással) egyeztették, így a nyilvánosságot kizáró funkciójuk miatt igen súlyos negatívumokkal járó áttételek alakultak ki. Párt- és állami ellenőrzésük ezért is koncentrálódott néhány vezető kommunista politikusra.

Mindszenty József és társai koncepciós pere a koalíciós korszak legutolsó kiemelkedő jelentőségű ügye volt. Lezárta azt a folyamatot, amely a páter Kis Szaléz és társai elleni eljárással vette kezdetét, majd felszámolta a civil társadalom szervezeteinek működését. Ez a sor folytatódott a Magyar Testvéri Közösség-üggyel összefüggésben a Kovács Béla és Nagy Ferenc elleni összeesküvéssel, amit az MKP az egypártrendszer kiépítése, a hatalom totális megszerzése feltételének tekintett. A kommunista párt itthon változatlanul gyökérzet nélkül, nem „társadalmi" támogatottságra, hanem alantas ösztönzésekre támaszkodott és ún. „sikerei" teljességgel elválaszthatatlanok voltak a megszállók beavatkozásaitól. A sort formálisan a Mindszenty József és társai elleni törvénysértő per zárta. A katolikus lakosság egészének, illetve valamennyi hívő embernek megfélemlítését szolgálta azáltal is, hogy azok, akik ezt rég tervezték, végre „lesújthattak a katolikus egyház fejére".

1948/1949 fordulójára – a „folyó háború megváltozott", azaz megváltoztatott „természete" szerint – a világháborút követő idők erőhatalmi tényezői valójában már rendőri felügyelet alá helyezték a társadalmat, a gazdaságot. Likvidálták a nem kommunista elkötelezettségű érdekű társadalmi csoportok pártképviseletét, politikai szervezeteit. Felszámolták vallási és kulturális autonómiájukat, ezek gazdasági alapjait. Szétverték az önkormányzatokat, lehetetlenné tették az önszerveződést. Az egyénből kiölték a kezdeményezést, az oktatásból a kreativitást. „Tervszerűen" szétzúzták a társadalmi öntudat nemzeti jellegét s a nemzeti öntudat társadalmi összetartó erejét.

Egyszóval országot és népet féktelen terrorral terelték át a Szovjetunió (Szakasits Árpád által is oly „líraian" megénekelt) „vérrel áztatott, dicsőséges út"-jára.

Igaz, 1948/1949 fordulóján – negyedévvel a BM ÁVH létrehozása után –, a megnyomorítottságnak abban a korábban elképzelhetetlen állapotában (talán még) senki sem hitte, el sem tudta talán képzelni, hogy mindaz, ami addig történt, csak a kezdetek kezdete volt, ahhoz képest, amik országra, népre, gazdaságra, művelődésre, az emberre itt elkövetkezik. Senki sem hihette, hogy a tömeges megtorlás, megfélemlítés és megnyomorítás fekete korszaka csak ezután következik. Pedig ez következett.

d./ Az Államvédelmi Hatóság (az ÁVH)

1949. december 24-én fogadta el a Magyar Dolgozók Pártja Államvédelmi Bizottsága a BM ÁVH továbbfejlesztésére és a rendőrségnél ezzel kapcsolatban foganatosítandó változásokra vonatkozó előterjesztést. 1950. január 1-jétől hatályba lépett a 4353/1949/XII. 28. MT. Sz. rendelet, ami szerint a BM Államvédelmi Hatóságból és a Honvéd Határőrségből önálló szerv alakul, a Minisztertanács alá tartozik, s a Minisztertanács főfelügyeleti jogát a kormány egy tagján keresztül gyakorolja. A 3. § szerint: „Az ÁVH a dolgozó nép ellenségeit felderíti, védi és biztosítja a népi demokrácia állami, gazdasági és társadalmi rendjét."

Szemben az ismertté vált passzusokkal, a közvélemény előtt rejtve maradt a lényeg, ami az MDP KV Politikai Bizottsága 1950. február 20-adikai határozatában fogalmazódott meg: „Az ÁVH a proletárdiktatúra védelmének és megszilárdításának egyik legfontosabb szerve. Az ÁVH a proletárdiktatúra rendszerében betöltött fontos szerepe miatt a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének az államgépezetében működő szerve. Feladata, hogy a Párt Politikai Bizottságának utasítása szerint harcoljon a munkásosztály hatalmának ellenségei ellen. Az ÁVH pártunk kezében olyan kiváló fegyver kell, hogy legyen, amely a munkásosztály hatalma, vagy pártunk ellen irányuló minden ellenséges akciót idejében és sikeresen meg tud hiúsítani."

1949 közepétől a hatalmat és a BM ÁVH vezetését kisajátító magyarországi, sztálinista politikai elit tobzódása is – szakmai érvek mellett – hatott az Államvédelmi Hatóság létrejöttére, de ebben ugyancsak nem kis szerepet játszottak a Budapestre Rákosi kérésére érkezett szovjet államvédelmi tanácsadók. A közös ügy, a sztálini rendszer magyarországi megteremtésében és védelmében való együttes cselekvés jutott kifejezésre az MDP KV PB 1950. február 20-adikai határozatában: „Ezeket a feladatokat az ÁVH csak úgy tudja sikeresen megoldani, ha működését mindenkor a Magyar Dolgozók Pártjához és pártunk vezéréhez, Rákosi Mátyás elvtárshoz, valamint a szocialista Szovjetunióhoz és nagy tanítómesterükhöz, Sztálin elvtárshoz való töretlen hűség és mély szeretet hatja át."

Évekkel később, az MSZMP KB 1962. augusztus 16-án tartott ülésén elfogadott végleges határozati javaslat 10. pontja szerint: „A Központi Bizottság megbízza a Politikai Bizottságot, hogy jelen határozatot és a lefolytatott vizsgálat eredményét a Szovjetunió Kommunista Pártja és a többi érdekelt testvérpártok Központi Bizottságaival ismertesse." A „Tájékoztató jelentés a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága részére a személyi kultusz idején elkövetett magyarországi törvénysértésekkel kapcsolatban" című dokumentumot 1962. augusztus 17-én keltezték, s azt némi szövegeltéréssel Biszku Béla belügyminiszter szeptember 5-én megküldte V. J. Szemicsasztnijnak, a KGB elnökének is.

A jelentés leszögezte, hogy a magyarok mellett a perekben "szerepet játszottak volt szovjet vezető személyek és a Szovjetunió Állambiztonsági Szerve is". Sztálin és köre ismert, a dokumentumban viszont szerepeltek a "szovjet tanácsadók" is. Név szerint nyolcan. Az MSZMP a „Berija–Abakumov-féle provokátor csoport tevékenységére vonatkozó adatok"-at elemezve – korabeli politikája (kényszerű?) rabjaként – az 1948–1953 közötti szoros magyar–szovjet együttműködésről tájékoztatta a szovjet testvérpártot. Holott (mint köztudott) nem volt ez másként sem előtte, sem utána. Ami azt megelőzte, illetve követte, arról – mert az azokban ismert szovjet részvételt nem tarthatta törvénytelennek, miután a magyar résztvevők cselekedeteivel is egyetértett – hallgatott. A „háború megváltozott természeté"-ről vallott sztálini felfogás és praxis 1944–1948 közötti időszaka kívül rekedt a pártgrémium vizsgálódásának körén. 1953. június 13-adikán Moszkvában, a magyar pártvezetést ledorongoló, elmarasztaló (egyes szerzők eufemisztikus megfogalmazásában) „konzultáción" L. P. Berija egyértelműen utalt a múltra is: „Nem szabad előírni – oktatta Rákosit –, hogy az Államvédelmi Hatóságon kit verjenek meg. Mindenki félni fog." Pedig eddig így történt (és párhónapi szünet után így is folytatódott).

A politikai rendőrség 1945-től kialakított „gyakorlatát" – a rendszer lényegét – Révai József fogalmazta meg: „Mi szónokoltunk arról, hogy a proletárdiktatúra nem a széles néptömegek számára diktatúra, és meg kell mondani, hogy a régi értelemben vett rendőrállam lettünk."

Mindezt pár hónappal korábbról, az „ügyek" keletkezésével, majd irányításával kapcsolatban alátámasztja Rákosi egyik legközelebbi [bűn]társa, Farkas Mihály, aki a pártvezér „perek"-kel összefüggő szerepét elemezte néhány nappal az ÁVH vezetőinek, Péter Gábor és társainak letartóztatása után, 1953. január 12-én. Miközben dicshimnuszokat zengett Rákosiról az ÁVH pártbizottságának aktívaértekezletén, szinte Fouche „szintjére" emelte őt: „az összes nagy politikai bűnügyeket, amelyekről én szóltam, az ÁVH számára Pártunk Központi Vezetősége és személyesen Rákosi elvtárs adta meg... A nagy politikai bűnügyek leleplezésével kapcsolatos munkánkat a Központi Vezetőség szigorú ellenőrzés alatt tartotta, és megmondhatom, hogy közvetlenül Rákosi elvtárs irányította az összes nagy politikai bűnügyek leleplezésével kapcsolatos munkát."

Ami pedig Rákosinak az „ellenség"-ről vallott nézeteit illeti, ő, a maga pőreségében erről így beszélt 1949. június 11-én, az MDP KV ülésén: „Ha bajok vannak, lehetetlen, hogy ne legyen benne az ellenség keze... És attól sem félünk, hogy mindenki gyanús lesz, aki él... Ami itt történni fog, hogy nagy lesz a gyanakvás, az nem baj... Inkább mélyebben kell kivágni, de alaposan, hogy ne maradjon benn a gyökere. Ahol a fát vágják, ott a forgács is hullik." Vágták is a fát, hullott is a forgács...

1949-ben, az esztendő végén a MÁVAG zászlót ajándékozott az újonnan létrejött Államvédelmi Hatóságnak. Az eseményről készült fényképről ismert a dekorá-

ció jelmondata: „Az ÁVH a munkásosztály ökle.” Kevés félrevezetőbb, valóságot elferdítő jelmondat ismert ezekből az időkből. Az „osztály” fogalmát kisajátítva a zsarnokság, a diktátor eszközeként funkcionáló szervezet – a Központi Vezetőség szerve, ahogy a reá vonatkozó határozat rögzítette – évekkel később kemény bírálatban részesült, s nem kevésbé mindenható irányítója is. Miközben 1953. június 13-adikán L. P. Berija, Ny. A. Bulganyin, G. M. Malenkov és A. I. Mikojan egymást túllicitálva sorolták a hibákat – és Nagy Imre a mindezekről hallgató pártpolitikával szemben ezeket már a „bűn” szóval illette – több mint okkal-joggal érte megsemmisítő kritika még szovjet részről is az államvédelmet, a belügyi működést és az igazságszolgáltatást. Mert mindennek megkülönböztetett szerepe volt abban, hogy Moszkvában az odaparancsolt magyarországi párt- és állami vezetésnek a színe előtt Ny. A. Bulganyin az 1953 júniusát megelőző kalandorpolitika jellemzéseként jutassa kifejezésre: „Ez nem a szocializmushoz vezető út, hanem a katasztrófához vezető út.”

Ez már a szovjet birodalom régi-új vezetőinek, a sztálini örökségért véres harcot folytató (J. V. Sztálint korábban kiszolgáló és előtte hajbókoló) politikusoknak a véleménye volt. A meztelen valóságot az egykori nemzeti parasztpárti főtitkár, Kovács Imre – immár a messzi távolban és jóval később – ekként fogalmazta meg: „a törvénytelenségek tekintetében a kommunisták az oroszok cinkostársai voltak... taktikájuk kíméletlen és erkölcstelen volt... nem riadtak vissza semmiféle módszertől és eszköztől, ami segítette őket”.

1953. június 17-én a magyar kormány – noha e téma nem is szerepelt az ülés napirendjén – elfogadta az Államvédelmi Hatóság és a Belügyminisztérium összevonására vonatkozó, belügyminiszteri előterjesztést, s hatályon kívül helyezte az 1949. december 28-adikai határozatot. Az új BM Kollégium tíz tagját a Minisztertanács július 31-én hagyta jóvá. Közülük csak kettő nem volt államvédelmis, ez pedig arra figyelmeztet, hogy az egyesítés során megmaradt – mi több növekedett – a volt ÁVH politikai súlya. Sőt, nem csupán az összevont belügyi vezetésen belül fokozódott szerepe, hanem az államvédelmisek létszáma is több lett, mint korábban volt: 1954 áprilisában számuk 7574 fő volt, közülük vidéken 2518 fő teljesített szolgálatot.

1955 tavaszán, Nagy Imre eltávolítását követően, a katasztrófapolitika visszatértekor a hatalmában szovjetek által megerősített Rákosi Mátyás az egyesített belügyi szervezet szétválasztására, a különálló államvédelem ismételt létrehozására törekedett. Államvédelmi Bizottságot vagy Államvédelmi Minisztériumot kívánt felállíttatni. Motiválhatta tervét az is, hogy J. V. Sztálin utódai 1953-ban létrehozták a KGB-t, mint a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottságot. Az MDP KV PB bizottságot állított fel, hogy két hónapon belül az dolgozzon ki javaslatot a BM szétválasztására, másrészt az új szervezet párt- és állami ellenőrzésének módjára. A nemzetközi enyhülés, a várható „genfi szellem” keresztülhúzta Rákosi tervét. Az MDP KV Politikai Bizottsága elvetette a bizottság javaslatát 1955. június 16-án: az ÁVH visszaállítása „a jelenlegi viszonyok között” politikailag nem lenne helyes.

Az Államvédelmi Hatóság és Rákosi Mátyás közötti kapcsolatból fakadó anomáliák jelentőségét kortársai közül talán leginkább Nagy Imre mérte fel: Rákosi „az Államvédelmi Hatóságot a társadalom és a párt fölé emelte és a hatalom csúcsszervévé tette”. Az így elfajult hatalom és Rákosi Mátyás viszonyát pedig ekképp formulázta: „Rákosi függetlenítette magát... a pártot a maga akaratának rendelte alá és diktatórikus eszközeivel, elsősorban a párt fölött elhatalmasodott ÁVH segítségével, annak végrehajtására kényszeríttette. S az egyéni diktatúra megvalósításához – állapította meg a volt kormányfő – és a feladatok végrehajtására az Államvédelmi Hatóságot a hatalom mindenható tényezőjévé kellett tenni.”

Az ÁVH-„elnyelte” Belügyminisztérium – elődeihez hasonlóan hírhedt – „Vizsgálati Osztálya” éppoly eszköztárral folytatta működését, mint a korábban önállóan tevékenykedő államvédelmi szervezet. Nem tekinthető véletlennek, hogy 1956. október 29-én, amikor a Szabad Nép, a Népszava első oldalán közölte az új Nemzeti Kormány elnökének, Nagy Imrének rádiónyilatkozatát, abban az is benne volt, hogy „a rend helyreállítása után egységes új államrendőrséget szervezünk, s az Államvédelmi Hatóságot megszüntetjük”. Azt, ami valójában 1953-tól – hivatalosan – nem is létezett. A másnapi Magyar Nemzet címlapján pedig már arról tudósított, hogy Münnich Ferenc belügyminiszter október 29-én feloszlatott „minden különleges, speciális joggal felruházott rendőri szervet, megszüntette az Államvédelmi Hatóságot is, mert ilyen szervezetre demokratizálódó közéletünkben nem lesz szükség”.

Az ÁVH „nekrológ”-ját 1956. október 29-én a Néphadsereg, a Honvédelmi Minisztérium központi lapja fogalmazta meg: „A törvénytelenségnek, az ártatlan emberek bebörtönzésének, népünk sok kiváló harcosa kiirtásának szervévé lett ÁVH – nincs többé!”

e./ A HM Katonapolitikai Osztálya (a Kat.pol.) és jogutódai

A már idézett Kovács Imre, a közismert író – aki különben Péter Gáborral együtt Kádár János esküvői tanúja volt 1945 elején – kemény hangvétellel bírálta a katonai nyomozókat is. „Rákosinak nem volt elég csak a politikai rendőrség, az oroszok utasítására megszervezték a Honvédelmi Minisztérium keretében, de a minisztertől függetlenül a katonapolitikai osztályt, a renegát Pálffy Oesterreicher [György] tábornok vezetésével. Hírhedtségében az Andrássy út hatvannal vetekedő testület tevékenysége kiterjedt a hírszerzésre és elhárításra, ami magában foglalta a lakosság ellenőrzését, nehogy a SZEB orosz részlege vagy a Vörös Hadsereg ellen merényleteket tervezzen vagy végrehajtson, a hadifoglyok szűrését, főleg a nyugat-

ról hazaérkezetteket, nehogy amerikai, angol, francia megbízásból felforgató tevékenységet fejthessenek ki. A katonai háborús bűnösöket »előkészítette« ügyük tárgyalására."

Az „előkészítés" kritikája, hogy Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága, törvénysértő ítéleteiket hatályon kívül helyezve, rehabilitálta 1993. október 4-én Jány Gusztáv ny. vezérezredest (aki 1940. március 1. és 1943. augusztus 1. között volt a 2. magyar hadsereg parancsnoka) és 1994. március 16-án vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredest (aki 1941. szeptember 6-a és 1944. április 19-e között volt a m. kir. Honvéd Vezérkar főnöke). Szombathelyi Ferencet a Budapesti Népbíróság 1946. március 30-án 10 évi, majd a Népbíróságok Országos Tanácsa (jogerősen) 1946. május 22-én életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre marasztalta el. Jugoszláviában, a kiadatást követően a helyi bíróság 1946. október 31-én halálra ítélte, s 1946. november 5-én a vajdasági Péterváradon kivégezték. Jány Gusztávot a Budapesti Népbíróság 1947. október 4-én halálra ítélte, 1947. november 26-án kivégezték.

Az ugyancsak kommunista irányítás és vezetés alatt álló katonai nyomozószervnek sem funkciói, sem módszerei nem sokban különböztek a politikai rendőrségétől, illetve az államvédelmi apparátusétól. Az utóbbi főként polgári-állampolgári, az előbbi katonai-katonapolitikai „vonal"-on teljesítette – vagy (és ez volt a jellemző) teljesítette túl – a hatáskörileg tágra szabott feladatokat, utasításokat. Formailag kissé túlzó, bizonyos értelemben azonban találó is az a későbbi megfogalmazás, hogy „ez a camorrista szervezet volt az, melyhez képest a Péter Gábor vezette Államvédelmi Osztály csak siheder-tanulónak tekinthető. Kegyetlenségben, embertelenségben – az egykori Hadik-laktanya kat.pol.-os nyomozói és vezetői – pályahosszal megelőzték az Andrássy út 60. alatt működő testvérintézményt." Másképp: „... a Péter Gábor által irányított Andrássy út 60. sz. alatti »műintézet« 1945–1950. február között az Angolkisasszonyok B. M. W. leánynevelő intézete volt Pálffy György intézményéhez viszonyítva."

A szervezet 1945. március 3-adikán (egyes források szerint 2-án) alakult meg Debrecenben, tevékenységét április 14-én kezdte meg a fővárosban. 1947. március 15-én (másutt: május 6-án) HM Katonapolitikai Csoportfőnökséggé, 1949. február 1-jétől a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Elhárító Főcsoportfőnökséggé szervezték át. Az államvédelmisekkel folytatott „csatározás"-okban alulmaradt. Elhárító szolgálatát az Államvédelmi Hatóságba integrálták 1950. februártól, s így az ennek II. Elhárító Főosztályává vált, míg a többi munkatársa a HM IV. Főcsoportfőnöksége állományában maradt.

A Kat.pol. vezetői voltak: Pálffy György altábornagy a kezdetektől 1948. február 15-ödikéig (ekkor a honvédség főfelügyelője lett), majd Földy Lajos vezérőrnagy 1948. szeptember 16-odikáig (amikor Pálffy provokációját követően lefogták), őt végül Révész Géza altábornagy követte.

A háborús főbűnösöknek minősített katonai vezetők ügyeiben folytatott nyomozati tevékenység társadalmi-politikai kihatását tekintve szinte eltörpül a Kat.pol.-nak az ún. magyar közösségi ügyben végzett nyomozati–vizsgálati működése mellett. Ők indították meg a lavinát, ami végső változatát tekintve (évtizedeken át) „Nagy Ferenc-ügy"-ként volt ismert. A katonapolitika munkatársainak lehallgatási adatait vette át és fejlesztette tovább az ÁVO, s vitte Rajk, illetve Rákosi irányításával „sikerre" a polgári demokrácia halálához vezető, a közösségiek és kisgazdák elleni eljárást, hozzájárulva a kisgazdapárti vezetők el- és meghurcolásához, emigrációba kényszerítéséhez.

f./ A gazdasági rendőrség (a GRO)

A gazdasági viszonyok rendőri felügyeletét az MKP Budapesti Területi Bizottságához érkezett javaslat vetette fel. A gazdasági rendőrség létrehozására 1945. június 28-án készült politikai rendőrségi javaslatot több követte a későbbiekben, s szeptember elsején a Belügyminisztérium hozzájárult az alosztály működéséhez.

A dr. Villányi András rendőrezredes vezette osztályon a gazdasági rendészetet egyfajta politikai rendőrségi feladatként végezték, a zömükben kommunista munkatársak széles hatáskörrel és kapcsolatrendszerrel rendelkeztek.

A gazdasági rendőrségnek politikai-gazdasági funkcióját jelzi, hogy a politikai mellett a gazdasági hatalom megszerzésével „külön ügyosztály" jellegét meg is szüntették. Az eredetileg „a gazdasági rend" védelmére létesített szervezet az árdrágítók, feketézők stb. elleni „kíméletlen küzdelem" jegyében, közvetlen az MKP „útmutatásai" szerint „rendészetileg" biztosította a „kötött gazdálkodás", az infláció alatt elburjánzott gazdasági bűntettek hatásos üldözését, sőt ennek égisze alatt a hagyományos gazdasági kapcsolatok tudatos szétzilálása terén is kitüntette magát. Az MKP által neki szánt szerepet betöltötte. Megszüntetése fel sem merült. 1948. november 25-én Kádár János belügyminiszter ügyosztályból főcsoporttá alakíttatta át.

A BÜNTETŐJOG ÉS HATALOM

A tételes jog rendszerében a második világháború után két tendencia érvényesült. A hagyományos formalizált jog (törvények, rendeletek) alkalmazása a szokott magánjogi, peres és közbűntényes esetekben. És a politikai ítélkezés új körülményeknek megfelelő alkalmazása.

Kezdetben még ez utóbb említettnél is nagymértékben támaszkodtak a húszas-harmincas években, valamint a világégés alatt formalizált „tételes" jogszabályokra.

Ugyanakkor külön rendelkezéseket az Ideiglenes Nemzetgyűlés elvi felhatalmazására, törvényerejűnek számító ún. miniszterelnöki rendeleteket léptettek életbe olyan cselekmények szankcionálására, amelyeket korábban jogszabály nem rendezett (pl. a háborús és népellenes bűntettek). A háborúban győztes koalíció, a hitlerizmus és támogatói felett feltétel nélküli diadalt aratott nagykoalíció politikai büntetőkoncepciójával azonos elvek érvényesültek a második világháború utáni magyarországi jogpolitikában, de azt időben megelőzve! A gyakorlat azt mutatta, hogy már a kezdetekből, 1945-től nem csupán a kivételes, hanem a tömeges politikai ügyek is ennek a büntetőpolitikai koncepciónak napi jogszabályi hatálya alá estek.

Ez a kettősség követhető nyomon a joggyakorlat személyi, szervezeti és intézményei feltételeiben. Ebbe a sorba illeszkedett – egyfajta megtorló, megfélemlítő, de kezdetben inkább politikai büntető szándékot jelezve – a régi bírói kar cseréjének megkezdése, illetve a politikai ítélkezési folyamatból történő kiiktatása, s ezzel párhuzamosan a laikus (eufemisztikusan népinek nevezett) elemeknek a bevonása. Ide tartozott – pár hónapig (1945. május elsejéig) ítéletben kihirdethető főbüntetésként, majd egyértelműen rendőri különleges rendszabályként – az internálás, amely hamarosan tömegessé vált. Sőt, amint arról a későbbiekben szó lesz, egyfajta „harmadfokú" ítélkezést is jelenthetett. Különleges – vagy inkább annak minősített esetekben – újból bevezették a statáriális ítélkezést (1945. október 18-án hirdették ki, 1946. január 2-án, február 22-én, június 4-én és 22-én, valamint november 30-án hatályát kiterjesztették, 1948. szeptember 29-én korlátozták, véglegesen Nagy Imre miniszterelnöksége idején, 1954. március 10-én szüntették meg). Általánossá vált a rendőrbíráskodás, s a régi, törvényszéki szervezet mellett kialakították az új, különbírósági szisztémát, az ún. népbírósági rendszert.

A szovjet–angolszász büntetőpolitikai elképzelések gyakorlati megvalósítása a Vörös Hadsereg megszállta országokban inkább a korabeli szovjet, azaz sztálini eljárási módokkal egyezett meg. A mérlegelés, méltánylás nélküli, megfellebbezhetetlen „ukázok"-nak megfelelően. A hírhedt Visinszkij-féle formula („minden bírósági ügy az osztályharc egyik epizódja") már a kezdetektől, a népbíráskodás során, majd később, a rendszer átalakítása idején még hatványozottabban érvényesült. Mindez az öröklött antidemokratikus, klasszikus jogelveket sértő jogszabályokkal, jogintézményekkel együtt hatványozott teherként jelentkezett. (Ez még akkor is igaz, ha ezzel szemben az is köztudott, hogy a Horthy-rendszer számos liberális jogelvet érintetlenül hagyott, aminek következményeként a politikai perekben a rendkívüli szigor alkalmazása nem vált általánossá, s az igazságszolgáltatás egészét a szélsőséges hatások kevéssé érintették.)

A. J. Visinszkij, aki a harmincas évek Szovjetuniójának legfőbb államügyésze volt, úgy vélekedett, hogy a bírói tevékenység egész tartalma és formái elkerülhetetlenül az uralkodó osztály – ott a „munkásosztály" – meghatározott politikai céljait és törekvéseit szolgálják. Ám – mint köztudott – a Szovjetunióban, majd később környezetében, így Magyarországon is ez nem a „munkásosztály", hanem a sztálini rendszer hatalmi elitjének céljait juttatta érvényre, főként a koalíciós struktúra likvidálása után.

Az 1944 szeptemberét követő időszakban, a hadműveletek nyomán, külső erőhatalmi tényezők közreműködésével létrejött Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. február 15-én elfogadott 285/1945. M. E. sz. rendelete – „a volt tanácsköztársaság alatti magatartás és az azóta baloldali (kommunista, szociáldemokrata, antifasiszta) meggyőződés és tevékenység miatt elítélték, illetve hátránnyal sújtottak rehabilitálásáról" – az egyetlen az 1945–1970 közötti periódus kilenc kegyelmi intézkedéséből, amely nem függ össze az újonnan létrehozott politikai berendezkedés jogi, politikai és erkölcsi hátrányokat okozó, széles társadalmi rétegeket, csoportokat stb. meghurcoló büntetőpolitikájával.

A részleges és általános közkegyelmek – 1956 októbere előtt és után négy-négy – jelzik, hogy a büntetőjog és hatalom viszonya deformálódott. Rákosi Mátyás és köre katasztrófapolitikája idején, 1952-ben jelent meg a Szovjetjogi cikkgyűjteményben a jogász A. G. Mozohina cikke „Az államellenes harc az európai népi demokratikus országokban" címmel. Ebből kitűnik az a káros „tanácsadás", amely a „népi demokráciák"-ban egyrészt a törvényalkotásban, másrészt a sztálini példa nyomán konstruált perekben öltött testet. A tanulmány az 1930-as évekből a „csisztka" korszakát állítja példaképnek, s arra is kitér, hogy a Szovjetunióval „testvéri" kapcsolatban lévő országok büntető törvényhozásuk során figyelembe vették a szovjet tapasztalatokat, „főképpen az államellenes bűncselekmények fogalmában, az osztálypolitikai lényeg... tekintetében", használva fel azokat. Mindezek után nem meglepő, hogy a szerző szerint „a Szovjetunió törvényhozásának befolyása alatt az európai népi demokratikus országok egész tételes törvényhozása új, magasabb fokot ért el". A következmény: tizenegy esztendő alatt átlagban alig három esztendőként volt szükség – az egyéni kegyelmezési gyakorlattól függetlenül – rehabilitációs aktusokra.

Ami pedig az 1956 novemberét követő „igazságszolgáltatási gyakorlatot" illeti, annak 1963-ig terjedő éveit az a szellemiség hatotta át, amelyet 1957. március 28-án, az országos bírói értekezlet megnyitásakor dr. Domokos József, a Legfelsőbb Bíróság elnöke fogalmazott meg: „Tanuljunk egy kis osztályharcot a fasizmus igazságszolgáltatásától." Beszéde további részeiben az „ellenforradalmárok"-kal szembeni következetes ítélkezést sürgette, hasonlóképp, mint tette 1919-ben. („... Itt maradok még négy napig és remélem, hogy a börtönök megtelnek a ma már horogra kapott ellenforradalmárokkal, és úgy bántok el velük, ahogy megérdemlik. Úgy, mint a sötétben vérünket szívó férgekkel, úgy mint poloskákkal, tetvekkel: le kell rázni magunkról és szét kell taposni őket" – adta ki az utasítást a Viharsarokban.) Most, 1957-ben „... Bírótársaimat arra kérem – fejtegette az ún. gyorsított eljárást szorgalmazva –, hogy mutassanak nagyobb határozottságot az ellenforradalom megsemmisítése, nagyobb eltökéltséget a népi demokráciánk megvédése érdeké-

ben. Tehát valami új-e az, amit én kérek? Töreky Géza 1925-ben a budapesti büntetőtörvényszék elnöki állásába való beiktatása alkalmával szó szerint a következőket mondta: „A törvényt akként kell alkalmazni, hogy a vezetésre predesztinált rétegek védve legyenek a feltörekvő osztályokkal szemben." „Ez legalább őszinte megnyilatkozás volt" – állapította meg. A következmény: a másfél évtized alatt kihirdetett kegyelmi aktusok zöme (azaz három) a dr. Domokos beszédét követő hat esztendő alatt vált ismertté és még inkább szükségessé...

Okkal tehető fel a kérdés: befolyásolták-e – s ha igen, akkor miként – a nemzetközi tényezők a magyar büntető igazságszolgáltatást (beleértve a közkegyelmi intézkedéseket)? Miként alkalmazták a Visinszkij-féle formulát Magyarországon? Hogyan alakult át – használta fel a korábbi gyakorlatot és integrálta a keletről eredeztethető újabb elemeket – a büntetőbíráskodás? Miként határozta meg a politikai ügyekben folytatott bíráskodást a törvény-, illetve rendeletalkotás? Érvényesülhetett-e a bírói függetlenség az 1944–1945 utáni negyedszázadban? Kényszeríttette-e a politikai elit a bírákat a hatályos jogszabályokon kívül egyéb szempontok figyelembevételére az ítélkezésben? Miként vált annak markáns vonulatává az ún. államellenes ügyekben folytatott „ítélkezés" avagy inkább határozathirdetés?

„Minden bírósági ügy az osztályharc egyik epizódja"

A szövetségesek egyetértéséhez igazodva, de megszálló szovjet jelenlét alatt indult meg az újjászerveződés. Kezdetben a koalíciós politika egyik legfőbb feladata a fegyverszüneti állapothoz való alkalmazkodás megteremtése volt, miközben a megfélemlítő és megtorló jellegű feladatok elvégzését már az MKP irányította. Ám mind a kormányzati adminisztráció, a polgári élet reorganizálása, mind a politikai rendőrségnek és a HM Katonapolitikai Osztályának a tevékenysége a sztálini, birodalmi érdekeket nemzetközi keretben kifejezésre juttató – az az valójában leplezett formájú – szovjet felügyelettel valósulhatott csupán meg, a szovjet katonai-rendőri erők, illetve a Szövetséges Ellenőrző Bizottság közreműködésével.

Az 1944 tavaszától megszállt ország lakossága és kormányzata a kezdetektől másként ítélte meg az új helyzetet. Sőt, amint felerősödött a sztálini típusú rendszer kiépítésére indított folyamat, az MKP hatalomszerző „fordulata", még fokozódott a hatalom és a társadalom közötti ellentmondás. 1946–1947 fordulójától pedig egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy egy új típusú rendszer van születőben.

Dr. Pfeiffer Zoltán, kisgazdapárti igazságügyi államtitkár – tapasztalván az igazságügyi apparátus megtizedelését (aminek következményeként 1956 őszéig 1100 bírót mozdítottak el állásából), másrészt a napi politika résztvevőinek prejudikáló állásfoglalásait a sajtóban (lásd a kiemelkedő politikai pereket megelőző, a gyanúsítottakra, vádlottakra halált követelő írásokat!) – okkal-joggal figyelmeztetett: a bírák és vádlók „sohase felejtsék el, hogy kilencmillió magyarnak ítélkeznek. A bírói és ügyészi testület maradjon távol a politikai élet hullámveréseitől." 1946. november 7-én dr. Pfeiffer Zoltán már hiába kiáltott megálljt.

a./ A népbíráskodás (az 1945: VII. tc. alapján)

A politikai rendőrség, a HM Katonapolitikai Osztálya által lefogott gyanúsítottak – amennyiben ügyüket vádemelésre alkalmasnak találták – előbb a népügyészségekre kerültek. Ezt követően a megvádoltakat népbíráik elé állították. A korabeli igazságügyi tárca vezetője, dr. Ries István szerint a a terheltek felelősségre vonásakor a tételesen megkülönböztetett háborús és népellenes bűncselekmények alkalmazása lehetővé tette a gyors és teljes elégtételnyújtást. „A nemzet pere megrontóival szemben voltaképpen egy per – állította –, mely technikai szempontból bomlik különböző perekre."

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletével felállított népbíróságok politikai különbíróságként ítélkeztek; egyrészt a korábbi törvények által is közönséges bűntettnek minősített esetek elkövetőit, másrészt azokat vonták felelősségre, akiknek cselekményeit a rendelet minősítette bűncselekménnyé.

A klasszikus jogelveket 1945 után éppúgy megsértették, mint a korábbi évtizedekben, pl. ez alkalommal a „nullum crimen sine lege" elvét. A pártpolitikai küzdelmektől befolyásolt ítélkezés alárendelődött a „magas politika" kívánalmainak s a megfélemlítés eszközévé vált. Így a népbíróságok nem csupán az elkövetőkkel szembeni védelmet szolgálták, ítélkezésük számos esetben azért volt törvénysértő, mert olyan alaptalanul lefogott, megvádolt személyeket is elmarasztaltak, akik az 1944–1945-ös változások előtt semmiféle torz, embertelen politika szolgálatában nem álltak. A törvénytelenségek mindenekelőtt a nyomozati szakaszban váltak meghatározóvá. A kiagyalt, fizikai kényszerrel elért „beismerő vallomások" – pl. a „Beismerem, hogy fasiszta beállítottságú voltam" kezdetű jegyzőkönyvekben – éppúgy ezek sorába illettek, mint a hamis tanúvallomások. Ez utóbbiak egyaránt lehettek valótlanok akár a vád, akár a védelem kérésének tettek eleget. A tárgyalások hangvétele, az esetenként „katonás" tárgyalásvezetés, a vádlottak ítélet előtti „minősítése", az elveszett (tulajdonost „cserélt") egykori vagyontárgyakról folytatott parázs viták stb. a tárgyalótermeken kívül is izzították a levegőt.

A népbírósági rendelet 1945. február 5-én jelent meg a Magyar Közlönyben. Első módosításakor, 1945. május 1-jén lehetővé tették, hogy fiatalkorúakra is halálbüntetést szabhasson ki a népbíróság akkor, ha a bűntett elkövetésekor a fiatalkorú a 16. életévét betöltötte. A két további módosítást követően, 1945 szeptemberében fogadták el a honatyák az 1945: VII. tc.-t a népbíróságokról. A 25 (ebből 24

működő) magyarországi népbíróság – s azok számos kihelyezett tanácsa – 1956. október 23-adikáig 28 459 főt marasztalt el.

A népbíróságuk fokozatosan szűntek meg, legutoljára a Szegedi Népbíróság. Működésük három nagy szakaszra osztható: 1945–1948 tavasza között, ekkor végezték el a munka dandárját, amit 1948 januárjában 15 népbíróság megszüntetése is bizonyít. 1949 tavaszáig tart a következő periódus, ekkor azok fejezték be ítélkezésüket, amik a korábban megszűntektől a legkevesebb folyó ügyet vették át, végül 1950 tavaszára a már centralizált népbírósági rendszer utolsó tanácsai is befejezték munkájukat. Folyamatban maradt eljárásaikat a többi, immár nem különbíráskodási keretben ítélkező bíróság vette át.

A népbíráskodás befejezésekor rendelkezésre állt statisztikai adatok szerint 90 551 főt állítottak népügyészségek elé, 1950 áprilisáig 87 417 személy ügye lezárult. Azokon kívül, akik ellen vádat emeltek, a többiekkel szemben megszüntették az eljárásokat. Minden második gyanúsított – 42 066 fő – ügy vádemeléssel zárult, 23 939 fő esetében pótnyomozásra volt szükség (s ezt követően határozhattak ügyükben). A népbíróságok elé 59 429 főt állítottak, elmarasztaló ítéletet kapott 26 997 fő, azaz a népügyészségek elé állítottak közel harmadát ítélték el. A kivégzettek száma 1951. február 24-én 227 fő volt.

1945 októberétől szállították haza Nyugatról az ún. háborús főbűnösöket. Dr. Sulyok Dezső ügyvéd, neves polgári politikus szerint közülük kettő – dr. Bárdossy László és dr. Imrédy Béla, a két korábbi kormányfő – volt „jelentős személyiség". 1946. január 10-én, illetve február 28-án végezték ki őket. A deportáltató „trió" – a két belügyi államtitkár, Baky László és Endre László, valamint miniszterük, Jaross Andor – kivégzését 1946. március 29-én, illetve április 11-én hajtották végre. Szálasi Ferencet és társait 1946. március 12-én és 19-én akasztották fel, a Sztójay Dömét és kormánya több tagját 1946. augusztus 24-én vezették bitó alá.

Az ítéleteket első fokon a szakképzett tanácsvezetőből és laikus (politikai szervezetek által delegált) népbírákból álló tanácsok hozták, másodfokon a Népbíróságok Országos Tanácsa, a NOT szakképzett jogászai ítélkeztek. Ők zömében enyhítő határozatokat hoztak a jogegység és a törvényesség érdekében. Azért, mert az elkövetett bűntettekkel arányos ítéleti mértéket határozataikban messze túllépték az első fokon eljáró, egyes fővárosi, valamint vidéki radikális népbírósági tanácsok. A NOT bírái emiatt azonban megalapozatlan bírálatokat szenvedtek, s gyakorlatuk szálka lett az MKP, majd az MDP szemében. Így történhetett, hogy 1946 őszétől, az ÁVO létrejötte után a felmentetteket vissza kellett kísérni a politikai rendőrséghez, amely törvénytelen módon internálhatta őket, kvázi „harmadfokú" fórumként a népbíráskodás kommunista bírálatát képviselve.

b./ A népbíráskodás (az 1946: VII. tc. alapján)

1918–1919-ben, majd 1921-ben (az ekkoriban Európa-szerte megalkotott rendvédelmi törvények egyik korai változataként) a politikai erők szükségesnek vélték berendezkedésük védelmét, s elmondható ez a koalíciós időszak államáról is. Az 1946: VII. tc.-t „hóhértörvény"-nek nevezték. A hatalom erőszakjellegének erősödése idején a nyomozó szervek, valamint a frissen felállított népbírósági (korabeli helyesírással írva) „különtanácsok" már azt is feladatul kapták, hogy ne csupán gátat vessenek a „fasiszta vagy burzsoá reakciós" kísérleteknek, hanem Révai tézisének megfelelően részt vállaljanak a kommunista diktatúra megteremtésében. Ezt akként hajthatták végre, hogy közreműködtek a munkásmozgalomban „frakciós" vagy annak címkézett személyek meghurcolásában, a koalíciós és koalíción kívüli, nem munkáspárti csoportosulások „ellenség"-gé minősítésében, a jog eszközeivel történt törvénytelen megbélyegzésükben, esetenként likvidálásukban s így tovább. Révai írása a maga pőreségében már 1945 nyarán megmutatta: aki az MKP vezetés vagy egyáltalán a „sztálini" politika céljait keresztezi, vagy feltehető, hogy keresztezni akarja, az mind reakciós, az mind a „demokrácia", a „nép" ellensége, s úgy is kell bánni vele.

A nyomozó szerveket az MKP (és utódai) kisajátították, ennek a „pártvédelmi" összpontosításnak a következményei akkor váltak még érzékelhetőbbé, amikor a pártvezetés is külön célokat tűzött maga elé. Ennek függvényében torzult tovább és lett a pártérdekek kihirdetője a bírósági eljárás.

Az 1946. március 12-én elfogadott törvényt 1949. augusztus 12-én (immár más társadalmi prioritást képviselve) úgy módosították, hogy „a Magyar Köztársaság védelmére törvénybe iktatott büntető rendelkezések ezután értelemszerűen a Magyar Népköztársaság büntetőjogi védelmét szolgáló rendelkezésekként alkalmazandók". Nem törvénnyel módosítottak törvényt, hanem az országgyűlés – politikai, valamint az alkotmányjogi és közjogi – bizottságainak együttes ülésén elfogadott jelentés elégséges volt hozzá. (Megjegyzendő, hogy az MDP létrejöttét követően nem módosították a háborús és népellenes cselekmények elkövetésével megvádoltak ügyeiben eljáró népbírósági tanácsok összetételére vonatkozó paragrafusokat, így azok törvénytelen összetételben ítélkeztek, ami úgyszintén abszolút semmisségi ok.)

Az 1946: VII. tc. alapján elmarasztaltak száma 1950 elejéig 5861 fő volt, de 1956 őszéig közel 38 ezerrel nőtt a politikai elítéltek száma, s (noha a katonai bírósági adatok hiányosak!) tíz esztendő alatt 42 679 főt ítéltek el, a kivégzetteké pedig megközelítette az ötszázat. A jelentősebb politikai perekben meghurcoltak közül 413 fő volt munkáspártok – egyszerű vagy vezetéshez tartozó – tagja, illetve szimpatizáns, hozzátartozó. Számuk (valamennyi napjainkig rehabilitáltat is figyelembe véve) nem éri el a 430 főt, a politikai perekben 1956 ősze előtt meghurcoltak 1%-

át. Közülük számos fontos párt- és állami funkcióban lévőt kivégeztek, az azonban évtizedeken át tabu maradt, hogy a további 99% is ártatlanul szenvedett. 1956 októberében–novemberében a meghurcolt, megbüntetett társadalom nem felejtett, nem felejthetett, de az ítéleteket csak 1990-ben semmisítették meg (lásd az 1990: XXVI. tc.-t, a második semmisségi törvényt!).

c./ Az uzsorabíráskodás

A rendeleti kormányzás során hasonlóképp tették alkalmassá a különböző gazdasági vagy közigazgatási normák alátámasztására a különféle gazdasági célok érdekében hozott, drákói ítéletek kiszabását lehetővé tevő keretrendeleteket is. Az 1946. július 28-án kibocsátott 8800/1946. M. E. sz. rendelet nem tett különbséget bűntett és szabálysértés között, vagyis ez által teret hagyott a kommunisták irányítása alatt álló rendészeti, gazdaságrendészeti és gazdaságpolitikai-rendészeti gyakorlatnak. Ez a jogszabály – expressis verbis – a „kötött gazdálkodás", a jegyrendszer stb., majd a stabilizáció után ennek védelmét, illetve egy minden korábbinál „egykezesítettebb készletgazdálkodási, felügyeleti rendszert szolgált". Az árdrágító visszaélések, a közellátást veszélyeztető cselekmények ellen és a forint védelmében hozott rendelet igen szigorú büntetési tételeket állapított meg, sőt a forint értékállandóságának védelme érdekében halálbüntetés kiszabását is lehetővé tette.

Az 1947: XXIII. tc.-kel felállított újabb különbíróság – az ún. uzsorabíróság, közismertebb nevén a munkásbíróság – a nagyobb gyárakból verbuvált ülnökökkel egyfokozatú eljárásban a nagyobb gazdasági bűntettek elkövetői felett ítélkezett (szaporítva a különböző típusú különbíróságok rendszerét 1953-ig).

A SZTÁLINI RENDSZER „JOGGYAKORLATA"

A sztálini hatalmi berendezkedés Magyarországon is polgárháborús viszonyok közepette haladt előre, a társadalom százezreit érintő törvénytelenségeket követve el. Mindezt harmadik világháború rémét keltő pszichózis és „éberségi" kampányok közepette. Kezdetben a volt uralkodó osztályok és szövetségeseik, majd a parlamenti pártok likvidálására vett irányt, valójában azonban jószerint minden társadalmi réteg ellen folytatott hadjáratot. Ennek bizonyítéka, hogy az elítéltek több mint háromnegyede paraszt vagy munkás volt. A tömeges eljárások túlnyomó részben a parasztságot sújtották s e „koncepciós" diktatúra egyik legfőbb jellegzetessége épp az volt, hogy „a rendszer", amelyik magát „a munkásosztály hatalmaként" deklarálta, azt hangoztatta, hogy a „munkás-paraszt" szövetségre épül, valójában azonban a parasztság felszámolását tűzte célul."

A politikai életben bekövetkezett a radikális fordulat, s ezt Rákosi Mátyás világossá tette: „Most... nálunk is... a Szovjetunió szocialista építésének lényeges alapvonalai általános érvényűek... a döntő kérdésekben nincs külön »nemzeti út«." Ehhez Szakasits Árpád még hozzáfűzte: "Minden más út a gyalázatba, a háborúba, a szolgaságba vezet."

A sztálini önkényuralmi rendszer létesítésekor, a fordulatot követően az ún. népi demokráciákban – így Magyarországon is – új ellenségképet alakítottak ki, a sztálini–zsdanovi értelmezés alapján ellenségesnek minősített két „tábor" jött létre. Az üldözendők körét a BM ÁVH állította össze 1949-ben, órákkal a Rajk László és társai ügyében elkészített vádirat nyilvánosságra hozatala előtt. Amíg az egyik „tábor"-t a totális uralom vezető elitjét képviselők és a politikájukat könyörtelenül megvalósító erőszakszervek munkatársai alkották, addig a másik „tábor"-ba sommásan azokat a milliókat sorolták, akiken a Révai-féle „reakciós" jelző mérhetetlen kiterjesztésével már nem csupán „antikommunistákat", hanem „nem kommunistákat" értettek. Így szaporodott az üldözendők köre (amibe kommunisták is tartozhattak akkor, ha nem értettek egyet az eluralkodó kurzussal). Kizárólag a hatalmat gyakorló vagy kiszolgáló, a Moszkvából jött „tanácsadók"-nak, valamint a Kreml és a Lubjanka urainak parancsait végrehajtó és végrehajtató csoport tagjai lehettek biztonságban, ennek ellenére ismertek kivételek – Pálffy, Rajk és társaik –, holott épp Rajk Lászlónak az MDP KV 1949. március 5-én tartott ülésén elmondott beszédével még Rákosi is egyetértett, amikor a külügyminiszter kijelentette: „Aki más programot vall, mint a szocializmus építését, az már a magyar nép ellensége és nem a kormányzat valamiféle konstruktív ellenzéke."

A parlamentáris demokrácia irányzataihoz kötődő tényezők hatásfoka leszűkült. A sztálini modell hazai érvényesítésekor az új büntető jogalkotás következményeként a jogalkalmazás a represszió ugrásszerű fokozódásához, a személyes szabadságjogok dinamikus csorbulásához vezetett. A jog eszközzé válása miatt az ítéletek mértéke a már jelzett aránytalanságokat is messze felülmúlta. Így jött létre a „régi értelemben vett rendőrállam".

A centralizált, gyorsított hatalomátvétel és erőltetett szocialista építés programját előtérbe állító sztálini politika nem csupán a külpolitikában, hanem a belpolitikában is kötelezővé tette a másolást. Elég itt utalni arra, hogy a Balkánon lezajlott törvénysértő pereket követték a magyarországiak is, s a harmincas évek szovjet praxisának megfelelően a politikai „kiátkozás" perekkel folytatódott. Jugoszlávia – J. V. Sztálin számára „eretnek" – vezetőinek in contumatiam, azaz távollétükben való meghurcolása így vált teljessé. (Ahogy a Szovjetunióban előbb Szibériába, majd külföldre üldözték a politikai ellenfelet, akiből „ellenség"-et „alkottak" a tárgyalások „vádlott"-ai, mint például L. D. Trockijból, ugyanúgy az 1945 után zajlott kelet-közép-európai és balkáni perekben, más kiválasztott személyeket hurcoltak meg, akiknek „vallomás"-ai „bűntárs"-ként képletesen a vádlottak padjára ültették az „ellenség" J. B. Titót és társait.)

Az új helyzetnek megfelelően zajlott le a bírói szervezet és büntetőeljárás átalakítása. 1949. november 18-án, a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának első teljes ülésén a volt kúriai másodelnök, a szociáldemokrata dr. Somogyi Ödön – többek között – kijelentette: „… [a régi kúriai időkben] a székek nyugat felé voltak fordítva, ami jelképezte azt, hogy a régi bírák a németből csaknem szó szerint lefordított törvényeket idegen szellemben alkalmazták, most a terem képe észak felé [sic!] van fordítva, a felé az ország felé, a Szovjetunió felé, melynek győzelmes hadseregének köszönhetjük, hogy ma itt a Népköztársaságra, annak Alkotmányára tehetünk esküt.” Mi több: „Jelképezi ez a változás azt, hogy jogrendszerünk is útmutatás végett a Szovjetunió felé fordul, ami természetes is, hiszen mi is a szocializmust építjük.”

A represszió, az elrettentés céljai fogalmazódtak meg a különböző nyílt és titkos törvényekben, törvényerejű rendeletekben, határozatokban, utasításokban, tájékoztatókban. A teljesség igénye nélkül említhetők az alábbi ítélkezést meghatározó, igazság- és belügyminisztériumi utasítások, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa rendeletei, az Országos Tervhivatal átiratai, s a különböző pártállásfoglalások. Így váltak meghatározóvá például (kronológiai sorrendben) az alábbi rendelkezések: a tiltott határátlépési cselekményekre (1950. január 18.), az ország területének elhagyására vonatkozó büntetőrendelkezések kiegészítésére (1950. június 20. és 1950. július 12. stb.), a bér- és normacsalási ügyekre (1950. augusztus 26.), az áru felhalmozási és spekulációs ügyekre (1950. szeptember 28.), a zsizsikes gabona beszolgáltatás ügyére (1950. október 5.), a termények engedély nélküli szállításával elkövetett cselekmények üldözésére (1950. október 6.), a termelőszövetkezeti csoportok elleni izgatások üldözésére (1950. október 7.), a termények elszámolásával kapcsolatban megindult bűnügyekre (1950. október 13.), az ún. feketevágásos ügyekre (1950. október 25. és 1951. január 15.), a kulákelszámoltatási ügyekre (1950. november 15. és 1951. február 5.), a beszolgáltatás ügyére (1952. november 27.), a gazdasági bűncselekményekre (1952. december 19.), a mezőgazdasági termeléssel összefüggő bűncselekményeknél az osztályhelyzet figyelembevételére (1952. december 12.), az ipari dolgozók által elkövetett bűncselekményekre (1950. december 27.), a tervfegyelmet sértő bűncselekményekre (1951. január 31. és február 13.), a spekulációs ügyekre (1951. február 20, február 27 és március 6.), a magzatelhajtásos ügyekre (1952. december 12.) és így tovább…

J. V. Sztálin „legjobb magyar tanítványa” – eltekintve a Rajk László és társai per tanácsvezető bírájának, a később meghasonlott és öngyilkosságot elkövetett dr. Jankó Péternek a „felkészítés”-étől – amennyire tehette, más és más módszereket alakított ki, s az ügyészségek és bíróságok irányításának sajátos eszközeivel élt. Nem csupán a kiemelkedő ügyekkel, hanem – s társadalmi méretekben ez volt a döntő – az ún. tömegperekkel is foglakozott, s ebbéli törődésében méltó partnerre talált Gerő Ernőben.

S ha a politika igényelte a megfélemlítést, a megtorló „hadművelet”-et, akkor nem meglepő, hogy a két pártvezető miként „oldotta meg” pl. a sertés feketevágása esetén felmerült „gond”-ot. Az enyhébb ítéleteket a Rákosi Titkárság szóvá tette az igazságügyi tárca vezetőjénél, dr. Molnár Eriknél. Simon Jolán (Péter Gábor felesége), Rákosi Titkárságának vezetője levelében így írt: „Mellékelek feketén vágó kulákokra vonatkozó néhány ítéletet. 7 hónapot adni feketevágásért nem elrettentő dolog, s ha valakinek a lakásán feketevágás mellett 284 kg kristálycukrot is találnak, ott kevés az 1 évi börtön és 1500 Ft pénzbüntetés, valamint a községből 3 hónapra való kitiltás. Ez a kérdés szorosan összefügg közellátásunk helyzetével és ezért szigorúbb ítéleteket kell hozni. Az enyhe ítéleteket, amennyiben fellebbezés történik, az ügyész részéről meg kell szigorítani. Rákosi elvtárs megbízásából Simon Jolán.” A miniszter válasza nem elégítette ki Rákosit, aki Gerő Ernőhöz fordult, követelve az osztályharcos differenciálás részbeni elutasítását is: „Feketevágásnál is figyelembe kell ugyan venni az osztályszempontokat, de el kell verni azért a közép- és kisparaszton is a port.” Gerő megnyugtathatta Rákosit, mert 24 órán belül küldött válaszában arról tájékoztatta, hogy a Népgazdasági Tanács 1951 januárjának második hetében a feketevágások elleni „küzdelem” kérdésében a következő határozatokat hozta:

„1./ felszólítani az igazságügyminisztert, hogy gondoskodjék a büntetések megszigorításáról. A gyakorlatnak, hogy a büntetések végrehajtását az esetek mintegy 2/3 részében felfüggesztik, véget kell vetni.

2./ a büntetéseket a helyi sajtóban, a súlyosabb eseteket a központi sajtóban is közzé kell tenni.

3./ a feljelentőt jutalmazni kell. A feketevágások elleni küzdelembe be kell vonni a pénzügyőröket és nekik is jutalmat kell adni minden leleplezett feketevágás után.”

A Rákosi és támogatói által megvalósított katasztrófapolitika során az ÁVH a zsarnokság, a diktátor és köre hű eszközeként működött. Rákosi Mátyás szabta meg feladatukat, mi több – egyes esetekben – ítélkezett is. Nem csupán vezette az Államvédelmi Hatóságot, hanem beleszólt abba is, hogy – őt idézve – „… kit hogyan ítéljenek el” vagy amint Kiss Károly, az MDP KEB, már idézett elnöke mondotta: „… sőt megszabja, kit, milyen büntetéssel sújtsanak”.

A hagyományos jogelvekkel radikálisan szakító sztálini modellt a jogalkotás során a büntetőjogban az ülnökbíráskodás és háromfokozatú bírósági rendszer felhasználásával a Rákosi–Gerő-féle diktatórikus berendezkedés egyik leglényegesebb alrendszerévé fejlesztették. S noha voltak előbbre vivő mozzanatok is, összességében az újonnan kikristályosodott hazai „büntető jogrendszer” a sztálini konstrukciót honosította meg. A jogalkotást és -alkalmazást meghatározta a cáfolhatatlan tézis: „a Szovjetunióban is így csinálják”. A lényeg persze az volt, hogy ebbe

beleértették és átvették az ott érvényesülő jogfelfogást is. A voluntarista, pragmatista megközelítéssel a jog eszközzé vált, s terrorhoz vezetett az állam belső és külső biztonságával, valamint a gazdasági rend ellen „vétők”-kel szemben.

Bevezették az ülnöki rendszert, a sztálini praxis büntetési technikáját (még a statáriális ítélkezésnél is, kivéve a munkás- és népbíráskodást) – lásd az 1949: XI. tv-t, „a népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről”! Az egyfolyamodású ítélkezés bevezetésével egyszerűsödött a bírósági „modell”.

Annak ellenére, hogy a sztálini gyakorlat és elmélet mindenhatóságát szajkózva, azt mindenütt terjesztették, az egyes szovjet szemléleti elemek nem tették semmissé az addigi klasszikus és magyar előzményeket. Ugyanakkor a büntetőpolitikai célokat és elveket összefogó 1950: II. tv-re, az ún. Btá-ra (a Büntető törvénykönyv Általános részére) már rányomta bélyegét az egységesítés, az egyszerűsítés. A már jelzett, sztálini mintára alkotott, súlyos következményekkel járó, tágan értelmezhető törvényerejű rendeletek közül kettő külön is említendő. Az egyik az 1950: 4. sz. tvr., amely szabotázsnak minősítette a népgazdasági terv megvalósítását sértő vagy veszélyeztető szándékos vagy gondatlan magatartást. Sőt, a törvényerejű rendelet a szabotázs esetében a gondatlan megvalósítást is lehetségesnek tételezte s így ötvözete lett a korábbi időszak keretrendeleteinek és jogfelfogásának. A másik jogszabály az 1950: 24. sz. tvr. volt, amely a társadalmi tulajdon büntetőjogi védelme során halálbüntetés kiszabását is lehetővé tette.

Az 1949: IX. és az 1950: IV. tv. által átalakított kétfokozatú bíráskodási rendszert egészítette ki az 1950: 46. tvr., amely a hatásköri és eljárási jogszabályokat módosította. A több mint ötven éve hatályban levő büntető perrendtartást 1951-ben felváltotta az új (1951: III. tv.), az alkotmányhoz igazítva azt. A benne rögzített elvek és a gyakorlat között azonban kiáltó ellentét volt. Az 1952. augusztus 31-én hatályban levő büntetőjogi szabályok gyűjteményeként adta közre az igazságügyi tárca a BHÖ-t, a Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítását.

AZ „IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSI” TERROR ADATAI

Az erőszakszervekre, mindenekelőtt az Államvédelmi Hatóságra és az igazságügyiekre alapozott rendszer minden második, harmadik családot meghurcolta s egy szűk körön kívül jószerint mindenkit megalázott s (esetenként a szó fizikai értelmében is) megnyomorított. A közismert, különböző pártállású politikusokkal és pártonkívüliekkel szembeni eljárások, valamint a politikai jellegű tömeges eljárások, amelyek egyszerű emberek százezreit érintették, elválaszthatatlanok a korszak kihívásaira adott (Rákosi Mátyás és köre által érvényesített) sztálini választól.

A legfelsőbb szintű pártvezetés határozataival (pl. a szovjet – halálbüntetést követelő – beavatkozást követően a dr. Donáth György és társai elleni eljárásban, a MAORT vezetőinek ügyében, Mindszenty József és társai perében) a kezdettől direkt vezérlésű büntető ítélkezés során, később az ún. büntetőpolitikai irányelvekkel, továbbá az igazságügyi tárca belső utasításaiban megjelölt ítéleti kvótákkal a bíróságokat ítéletkihirdető fórumokká silányította. Az „osztályharcos ítélkezés”-t sürgető politikai vezetés vállalt utasításait mind a nyomozók, mind az igazságügyiek lényegileg maradéktalanul végrehajtották, sőt esetenként túl is teljesítették. Ezen nem változtat az ugyancsak ismert tény sem, hogy számos ügyész és bíró igyekezett a terrort csökkenteni.

Az 1950. február elsejei állapot szerint előzetes letartóztatásban volt 5265 fő. Az év végén számuk elérte a 9999, 1951-ben a 17 080, 1952-ben a 26 551, 1953. első három hónapjában a 4511 főt. A jogerősen elítélt, őrizetben levő felnőtt korúak száma 13 128 fő volt, 68,7 százalékuk munkásokból és 25 katasztrális holdon aluli földbirtokkal rendelkező vagy földnélküli parasztokból állt. Az 1945: VII. tc. alapján elmarasztaltak 53,5 százalékát, az 1946: VII. tc. alapján elítéltek 64,19 százalékát és a gazdasági jellegű cselekmények miatt meghurcoltak 59,82 százalékát a munkás, illetve előbbiekben jelzett parasztok alkották.

A politikai perek során 1951-ben elítéltek száma csökkent 1950-hez képest (9742-ről 7269 főre), főleg a tiltott határátlépőké (vö. az 1950: 26. tvr.-rel!) és az 1945: VII. tc. hatálya alá tartozóké. Ezzel szemben a gazdasági ügyekben 33 269-ről 54 627 főre nőtt az elmarasztaltak száma. Az MDP II. kongresszusával összefüggő „jogpolitika” hatására az 1950. évi 5268-ról 12 245 főre nőtt a meghurcolt „tőkések, kulákok” létszáma. Amíg a „dolgozó paraszt” kategóriánál (1950=100%) a növekedés 195,8 százalék, addig a „tőkés, kulák” elítéltek esetében 232,4 százalék.

Az 1950 áprilisától 1956 októberéig eltelt 78 hónapban az „új szakasz” időszakára alig 21 hónap esett. A Rákosi–Gerő-féle irányítás idején (57 hónap alatt) megvádoltak 789 881, azaz havonta 15 612, illetve naponta 578 főt. Közülük 534 601, havonta 9379, illetve naponta 347 főt ítéltek el. Ezzel szemben az „új szakasz” idején megvádoltak 171 623, havonta 8172, illetve naponta 302 főt. Közülük 102 372, havonta 4874, illetve naponta 180 főt marasztaltak el. A 78 hónap adatsorai nem átlagolhatók, mert a megvádolt 961 504 fő s az elítélt 636 973 fő havonkénti és napi adatai eltüntetnék a periódusok különbségeit. 1949. január 1. és 1956. október 1. között 709 273 személyt marasztaltak el.

A váderedményességet tekintve Rákosi és Gerő idején a megvádoltak 67 százalékát, az „új szakasz” időszakában 59 százalékát ítélték el a bíróságok. A meghurcoltak döntő részét a gazdasági cselekmények elkövetésével gyanúsítottak alkották. A legkeményebb ítélkezések idején (1950 elejétől 1953 nyaráig, illetve az „új szakasz”-t követően) és Nagy Imre miniszterelnöksége alatt a társadalmi tulajdon elleni bűntetteknél 2080, illetve 1344 fő, az árdrágítás ürügyével elmarasztal-

taknál 377, illetve 107 fő, a közellátás ellen „vétők" bűnügyeiben 2691, illetve 325 fő a havonként elmarasztaltak átlaga.

1953. április elsején 41 639 főt őriztek katonai és polgári elítéltként, illetve internáltként. Június 1-jén 2320 katonai és 31 811 polgári elmarasztalt volt, pár héttel későbbről 7093 politikai és 24 498 köztörvényes elítélt adata ismert. Az internáltak közül 574 már 1946–1949 között elvesztette szabadságát, míg 4462 főt 1950-től internáltak, legtöbbjüket – 1218 személyt – 1950-ben.

AZ „ÚJ SZAKASZ" ELLENTMONDÁSAI

Az „új szakasz" során meghozott, több mint háromnegyedmillió főt (zömében családfőt) érintő közkegyelmi intézkedések nem csupán azt jelzik, hogy a rendszer tűrőképessége a végsőkig feszült, hanem azt is, hogy a belső kényszer és a külső tényezők a gyakorlat részleges feladását tették szükségessé. E korszak politikai perei mutatják, hogy a Rákosi–Gerő-féle „modell" igazságügyi politikája lényeges szerepet játszott a rendszer működésében, s a katasztrófához vezető úton az egyik legfontosabb mérföldkövet jelentette. Ezen a tényen nem szépít az sem, hogy a környező világban sem volt ez másképpen, s a globális terror mindenütt – még ha változó időszakokban és intenzitással is – jelen volt.

A lassan módosuló hatalmi viszonyok ellentmondásosságát jelzi, hogy az „új szakasz" idején is folytatódhattak a törvénysértő perek mind a munkásmozgalmi személyiségek (Demény Pál és családja, Weisshaus Aladár, Boér Ferenc, Gács László, Kéthly Anna stb.), mind a társadalom legkülönbözőbb foglalkozási csoportjai, felekezetek tagjai – „cionisták", ferencesek, jehovisták stb. – ellen. Vontatottan haladt a csak 1954-ben megindult felülvizsgálat és rehabilitáció (ez utóbbi számos alkalommal újabb törvénysértéssel tetézte a korábbit, további „pöttyök" kerültek az ártatlanul meghurcoltakra – lásd Sólyom László és társai ügyét!).

A szabadult elítéltek közül 1953. szeptember 17-edikéig 7438 főt újból „ellenőrzés alá vontak". (Ez tőlük függetlenül, akarva-akaratlanul szűkebb pátriájukat, ismerősi körüket is érte, így egyfajta „csalétek" szerepét is betöltötték a szabadságukat újra visszanyertek, mert eddig nem ellenőrzött személyek is – miattuk – a politikai rendőrök górcsöve elé kerülhettek.) Az internáltak közül előbb 733 főt javasoltak bírósági eljárásra, végül 659 főt állítottak bírái elé, s 1953. november 9-edikéig 529 főt súlyosan – és törvénytelenül – elmarasztaltak. A megérdemelten lefogott államvédelmis vezetőket – Péter Gábort és társait – nem a legsúlyosabb bűncselekményeik miatt ítélték el, az eljárással összefüggésben letartóztatott ártatlanokat – orvosokat, hitközségi vezetőket stb. – meghurcolták. A rendőri felügyelet alá helyezettek, internáltak társadalmi kivetettsége, deklasszáltsága fennmaradt, közel sem kapták vissza emberi jogaikat. Kárpótlásban, kártérítésben kizárólag az ún. munkásmozgalmi elítélteket – zömükben vezetőket és hozzátartozóikat – részesítették.

A Rákosi–Gerő-féle időszak büntetőpolitikájának lényege abban summázható, hogy „a büntető igazságszolgáltatás középpontjába az államhatalmi és államigazgatási szervek igazgatási és termelési feladatainak büntetőeszközökkel való megoldása került. Visszaesett a nyomozási munka színvonala, az alaptalan büntetőeljárások és bírói ítéletek az állampolgárok olyan széles tömegét érintették, amely a dolgozók körében növelte a bizalmatlanságot az állammal szemben."

Az „új szakasz" büntetőpolitikája ezzel szemben kezdetben csak arra szorítkozhatott, hogy próbált a helyzeten (már amennyire módja volt rá) enyhíteni. 1954 nyarára azonban elkészültek az új irányelvek, amelyeket az MDP KV PB 1954. május 12-én elfogadott. Ezek a büntetőpolitika középpontjába a „társadalmi tulajdon határozottabb védelmét, a termelés zavartalanságának és [a] szabadpiac forgalmának biztosítását, a dolgozók ellátottságáról való gondoskodást és az állampolgárok alkotmányos jogainak védelmét" helyezték. Ez kivívta Rákosi és köre dörgedelmeit, s már Nagy Imre félreállítását megelőzően élesen támadták – elsősorban a fegyveres testületek – az ítélkezésben megnyilvánult „liberalizmus"-t.

Dr. Molnár Erik, a régi-új igazságügyminiszter súlyosan elmarasztalta az ítélkező bírákat (az „új szakasz"-t kritizáló KV-ülés szellemében) az 1955. március 25–26-án tartott országos igazságügyi apparátusi értekezleten. „Országunkban fontos politikai fordulat játszódott le", a bírák értsék meg, hogy nem csupán szakmai, hanem politikai testületek tagjai is, a „proletárdiktatúra" funkcionáriusai, s ekként kell ítélkezniük. A. J. Visinszkij gondolatait „honosítva" jelentette ki, hogy „a bírói tárgyalóteremben az osztályharcnak megannyi részletküzdelme játszódik le, amelyeknek ilyen vagy olyan eldöntése kihat az osztályharc általános menetére". Leszögezte, hogy „a bíró köteles ítéleteivel a kizsákmányolók ellen és az épülő szocializmusért harcolni". A katasztrófapolitika visszatért. Az SZKP XX. kongresszusát követően – elsősorban a politikai szűkkeblűség miatt – továbbra is „csak" a munkásmozgalmiak rehabilitálásán fáradoztak, így a „szocialista törvényesség" eleve kudarcra volt ítélte.

A korszak kiemelkedő perei közismertek, köztük egyaránt volt kizárólag egy-egy személy ellen indított eljárás s olyanok is, amelyekben emberek tucatjait marasztalták el.

Melyek a legjelentősebb, 1956. október 23-adikát megelőző azon ügyek, amelyekkel az MKP, majd az MDP vezetése – a puszta megtorláson túl – politizálni kívánt? Ezek meghatározó része a koalíciós időszakra, illetve annak felszámolásához közeli évekre esik (kivéve az 1954 tavaszi bejelentést a már korábban lefolytatott ún. Péter Gábor és társai elleni ügyről). A társadalom életét alapvetően befolyásoló, tömeges megtorlás „bűnperei" – az ártatlan áldozatok ezreivel – főleg titkos eljárások voltak, vagy ha nem zárt ügyként tárgyalták, akkor nem közölt róluk hírt a sajtó. Ezek a legfőbb okai annak, hogy a legsúlyosabb büntetésekkel sújtottak ügyeiről szinte alig tudott – és tud napjainkban – valamit a magyar társadalom. A különben annak idején hangzatos államvédelmis „elnevezés"-eket kapott ügyekben – pl. „Fehér partizánok", „Botond Hadosztály" stb. pereiben – emberek tucatjait sújtották kirívóan súlyos büntetési tételekkel. (Az alábbiakban a perek keletkezésének időrendjét követve, a büntető eljárások legismertebb vádlottjának, „névadó"-jának – főleg az 1944–1945 utáni „igazságszolgáltatás"-sal összefüggő – életútját ismertetjük.)

a./ A meghurcoltak

Demény Pál író, szocialista politikus. A Horthy-rendszer idején 6 év 6 hónapot töltött börtönökben és internálótáborokban. 1945. február 13-adikán letartóztatták, a „párt foglya" lett, 1945 augusztusától pár hónapon át szovjet fogságban őrizték. A Budapesti Népbíróság népellenes bűntett címén 1946. június 17-én négy és félévi kényszermunkára ítélte. Nem szabadulhatott, 1950. október 7-től Kistarcsán internálták. A Fővárosi Bíróság 1953. október 19-én 10 évi börtönre ítélte, a Legfelsőbb Bíróság 1954. május 3-adikán helybenhagyta ítéletét. Az MDP KV PB ügye felülvizsgálatáról 1956. augusztus 31-én döntött, 1956. október 15-én szabadult. A Legfelsőbb Bíróság az 1953–1954-ben kihirdetett ítéleteket 1957. december 14-én, az 1946-os ítéletét a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa 1989. május 23-adikán helyezte hatályon kívül.

Weisshaus Aladár magántisztviselő éveket töltött a Horthy-korszakban börtönben. 1947. január 5-én letartóztatták, [a Magyar Testvéri Közösség tagjai elleni egyik ügyben, a Mistéth Endre és társai elleni perben] a Budapesti Népbíróság külön tanácsa 1947. augusztus 29-én (másutt: 30-án) két és félévi, majd a NOT 1948. március 4-én három és félévi fegyházbüntetésre ítélte. Ezt követően internálták. Az internálótáborok feloszlatása után a Demény Pál és társai elleni eljárásban a Fővárosi Bíróság 1953. október 19-én nyolc, majd a Legfelsőbb Bíróság 1954. május 3-adikán 6 évi börtönbüntetésre ítélte, 1956. február 4-én szabadult. Ítéletei az 1990: XXVI. tv. alapján semmisnek tekintendők.

Dr. Donáth György [és társai per elsőrendű vádlottja] tisztviselő, Magyar Élet Párt-i képviselő 1939-től, országos alelnök 1943-tól. 1946. december 14-én letartóztatták az 1939-től magyar közösségi tagot. A Budapesti Népbíróság külön tanácsa 1947. április 16-án, a NOT 1947. szeptember 12-edikén halálra ítélte. Kegyelmi kérelmét a köztársasági elnök 1947. október 8-án elutasította, 1947. október 23-adikán kivégezték. Ítéletét 1991. április 15-én semmissé nyilvánították.

Peyer Károly [és társai per elsőrendű vádlottja] szociáldemokrata politikus, párt- és állami vezető, diplomata. 1947. november 19-én elmenekült Magyarországról. Távollétében a Budapesti Népbíróság külön tanácsa 1948. február 16-án 8 évi fegyházbüntetésre ítélte, a NOT 1948. július 6-án helybenhagyta ítéletét. A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa bűncselekmény hiányában 1989. december 14-én felmentette a vádak alól.

Szabó Kornél [és társai per elsőrendű vádlottja] vegyészmérnök, a Nitrokémia Rt. vezérigazgatója. 1947. november 21-én letartóztatták, a Budapesti Népbíróság külön tanácsa 1948. március 4-én halálra ítélte, a NOT 1948. július 12-én helybenhagyta ítéletét. Kegyelmi kérelmét a köztársasági elnök 1948. szeptember 13-adikán elutasította, 1948. szeptember 18-án kivégezték. A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa 1989. szeptember 14-én felmentette a vádak alól.

Mihalovits Zsigmond [és társai per elsőrendű vádlottja] pápai prelátus, esztergomi kanonok, 1933–1948 nyara között az Actio Catholica országos igazgatója. Külföldre (Rómába) menekült, távollétében a Budapesti Népbíróság külön tanácsa 1948. július 23-adikán 10 évi börtönbüntetésre ítélte. Ítélete az 1990: XXVI. tv. alapján semmisnek tekintendő.

Asztalos János [és társa] pócspetri plébánost 1948. június 4-én letartóztatták, a Budapesti Büntetőtörvényszék rögtönítélő tanácsa 1948. június 10-én halálra ítélte. A köztársasági elnök kegyelmi kérelmét nem utasította el, megkegyelmezett neki, társát – Királyfalvi Miklóst – 1948. június 11-én este kivégezték. A Fővárosi Bíróság 1990. január 17-edikén hozott határozatával hatályon kívül helyezte ítéletét.

Dr. Csornoky Viktor ügyvéd, diplomata, kairói magyar követ, kisgazdapárti politikus, Tildy Zoltán köztársasági elnök veje. 1948. július 23-adikától rendőrhatósági őrizetben, november 4-edikétől előzetes letartóztatásban volt. A Budapesti Népbíróság külön tanácsa 1948. november 15-én, a NOT 1948. december 6-án halálra ítélte, 1948. december 7-én kivégezték. A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa 1992. szeptember 14-én a népellenes bűntett vádja alól bűncselekmény hiányában felmentette, a terhére rótt egyéb bűncselekmények miatti elítéléséről megállapította, hogy semmisnek tekintendők. [Ügyét felhasználva az MDP KV PB 1948. július 28-án határozott arról, hogy másnap Rákosi Mátyás lemondatja Csornoky Viktor apósát, Tildy Zoltán köztársasági elnököt.]

Dr. Perneczky Béla [és társai per elsőrendű vádlottja] FM osztályfőnököt 1948. június 7-én tartóztatták le. A Budapesti Népbíróság külön tanácsa 1948. október 29-én életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre ítélte. A NOT 1949. április 27-én helybenhagyta ítéletét. A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa 1990. február 12-edikén hozott határozatával hatályon kívül helyezte ítéleteit.

Dr. Papp Simon [és társai per elsőrendű vádlottja] egyetemi tanár, a MAORT vezérigazgatója. 1948. augusztus 12-én letartóztatták. A Budapesti Népbíróság külön tanácsa 1948. december 9-én halálra, a NOT 1949. január 20-adikán életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre ítélte. 1955. június 4-én szabadult, a NET 1960. május 10-én a mellékbüntetéseket elengedte, a vele szemben hozott büntető ítélethez fűződő hátrányos következmények alól kegyelemből mentesítette. Ítéletei az 1990: XXVI. tv. alapján semmisnek tekintendők.

Dr. Ordass Lajos [és társai per elsőrendű vádlottja] evangélikus püspököt előbb 1948. augusztus 24-én házi őrizetbe vették, majd 1948. szeptember 8-án letartóztatták. A Budapesti Uzsorabíróság külön tanácsa 1948. október 1-jén 2 évi fegyházbüntetésre ítélte, 1950. május 30-án szabadult.

Mindszenty (Pehm) József [és társai per elsőrendű vádlottja] az 1944. március 4-edikétől veszprémi püspök 1945. szeptember 16. és 1973. december 18. között volt esztergomi érsek. 1948. december 26-án letartóztatták, a Budapesti Népbíróság külön tanácsa 1949. február 8-án életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre ítélte, a NOT 1949. július 9-én helybenhagyta ítéletét. 1956. október 30-án szabadult. A Nagy-kormány által érvénytelenített ítéleteit 1957. március 9-én ismét hatályossá nyilvánították. Ítéleteit a Fővárosi Bíróság 1990. május 11-én semmissé nyilvánította.

Rajk László [és társai per elsőrendű vádlottja] a Horthy-rendszerben is többször elítélt, kommunista párt- és állami vezető. 1949. május 30-án letartóztatták, a Budapesti Népbíróság külön tanácsa 1949. szeptember 24-én halálra ítélte, a NOT 1949. október 14-én helybenhagyta ítéletét, 1949. október 15-én kivégezték. A Legfelsőbb Bíróság 1955. november 25-én rehabilitálta.

Geiger Imre [és társai per elsőrendű vádlottja] a budapesti Standard-gyár vezérigazgatóját 1949. november 10-edikén letartóztatták. A Budapesti Büntetőtörvényszék 1950. február 21-én halálra ítélte, a Legfelsőbb Bíróság 1950. május 4-én helybenhagyta ítéletét. Kegyelmi kérelmét a NET 1950. május 5-én elutasította, 1950. május 8-án kivégezték. A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa 1989. november 20-adikán hozott határozatával ítéleteit hatályon kívül helyezte, felmentette a vádak alól.

Sólyom László [és társai per elsőrendű vádlottja] ht. katona, altábornagy, vezérkari főnök. 1950. május 20-adikán letartóztatták, a Budapesti Katonai Törvényszék 1950. augusztus 10-én halálra ítélte, a Katonai Főtörvényszék 1950. augusztus 17-én helybenhagyta ítéletét, 1950. augusztus 19-én kivégezték. A Katonai Felsőbíróság 1954. szeptember 17-én kihirdetett, törvénysértő, részben felmentő ítéletét a Legfelsőbb Bíróság 1990. október elsején hozott határozatával hatályon kívül helyezte, felmentette a vádak alól.

Szakasits Árpád [és társai per elsőrendű vádlottja] író, szociáldemokrata párt- és állami vezető. Az 1949. augusztus 23-adikától a Népköztársaság Elnöki Tanácsa elnöki tisztét betöltő politikust 1950. április 24-én letartóztatták, házi őrizetbe vették. A Budapesti Megyei Bíróság 1950. november 24-én életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre ítélte, a Legfelsőbb Bíróság 1950. december 1-jén helybenhagyta ítéletét. 1956. március 29-én szabadult, a Legfelsőbb Bíróság 1956. június 15-én rehabilitálta.

Grősz József [és társai per elsőrendű vádlottja] 1943-tól kalocsai érsek. 1951. május 19-én letartóztatták, a Budapesti Megyei Bíróság 1951. június 28-án 15 évi börtönbüntetésre ítélte, 1951. július 31-én a Legfelsőbb Bíróság helybenhagyta ítéletét. 1955 márciusában szabadult, a NET 1956. május 11-én a börtönbüntetés hátralévő részét elengedte. Ítéletei az 1990: XXVI. tv. alapján semmisnek tekintendők.

Kádár János [és társai per elsőrendű vádlottja] a Horthy-rendszerben is többször elítélt, kommunista párt- és állami vezető, különböző tisztségeket töltött be, végül az MSZMP elnöke 1989. május 8-ig. 1951. április 20-adikán letartóztatták, 1951. december 18-án a Budapesti Megyei Bíróság életfogytiglan tartó fegyházbüntetésre ítélte, a Legfelsőbb Bíróság 1952. december 26-án helybenhagyta ítéletét. 1954. július 22-én, rehabilitálása napján szabadult.

Péter Gábor [és társai] szabósegéd, rendőr altábornagy, kommunista politikus, 1945–1953 között a politikai rendőrség vezetője. 1953. január 3-adikán letartóztatták. A Budapesti Hadbíróság 1953. december 24-én életfogytiglan tartó börtönbüntetésre ítélte, a Katonai Felsőbíróság 1954. január 15-én helybenhagyta ítéletét. A perújrafelvételt követően, 1957. június 15-én a Legfelsőbb Bíróság Katonai Tanácsa 14 évi börtönbüntetésre ítélte. 1959. január 10-én egyéni kegyelemmel szabadult.

b./ A „bűnper"-ek politikai háttere

A „frakciós", „a besúgó" Demény Pál népbírósági ügye; „a fasiszta összeesküvő" dr. Donáth György és társai, a magyar közösségiek, több mint 260 fő hat, különböző kirakatperben; a nyugatra menekülni kényszerült volt szociáldemokrata Peyer Károly, valamint társai ügye; Szabó Kornél, a Nitrokémia Rt. „szabotáló" vezetője és társai pere; az iskolák államosítása ellen „összeesküvő és izgató"

pócspetri pap, Asztalos János és társa statáriális eljárása után az Actio Catholica vezetőinek ügye; a volt kairói követ, a „kém" Csornoky Viktor pere; a „kolhozosítás"-t ellenző dr. Perneczky Béla és társai, a Földművelésügyi Minisztérium alkalmazottai és környezetük ügye; az olajtermelést „szabotáló" dr. Papp Simon, a MAORT vezérigazgatója és társai pere; a gazdasági jellegű „bűntett"-eket elkövető dr. Ordass Lajos püspök és társai ügye; „az egyházi reakció feje", Mindszenty József hercegprímás és társai pere; az „áruló, jugoszlávbarát összeesküvő és kém" Rajk László és társai ügye (közel 100 fős ügykomplexum); a „szabotáló" Standard-gyári vezérigazgató, Geiger Imre és társai pere (valamint a 3 további mellékper); „az összeesküvő és kém" Sólyom László tábornok és társai, valamint a törzstisztek ügyei; a „baloldali szociáldemokraták", Szakasits Árpád és társai pere (és a többi, egyedi, illetve csoportos szociáldemokrata-ellenes eljárás); az „összeesküvő" Grősz József kalocsai érsek és társai ügye (a Mindszenty József és társai elleni eljárás áttételes folytatásaként, a mellékperekben több mint 200 elítélttel); a „nemzeti kommunisták", Kádár János és társai pere; a „cionista" Péter Gábor és társai ügye és így tovább.

A korabeli sajtó, valamint az államvédelmis és pártzsargon „idézett" jelzői önmagukat minősítik, egyúttal a főbb „vádpont"-okra, valamint a törvénytelen ítéletek egyes tételeire is utalnak.

Ezek a részben nyílt, részben szigorúan titkos ügyek mind-mind törvénytelenségek következményei voltak. Sőt, ismeretes az is, hogy noha nem tudták ítélőszék elé állítani a hatalom kisajátítói a három volt kisgazdapárti vezetőt: a megbízatásáról lemondott (majd a szovjetek elhurcolta) főtitkár Kovács Bélát, a (svájci gyógykezelése alatt kényszerhelyzetbe hozott, emigrációt „választó") miniszterelnök Nagy Ferencet, a (Nyugatra menekült) nemzetgyűlési elnök Varga Bélát, majd az 1947-es választáson sikerrel szerepelt, ekkor már nem kisgazdapárti dr. Pfeiffer Zoltánt és sok-sok hazáját elhagyni kényszerült társukat, a többi perrel összefüggésben mégis „kiátkozták" őket. Mi több, Kovács Béla szovjet bíróság elítéltje lett, a köztársasági elnök, Tildy Zoltán peres meghurcolását viszont Rákosi hiába erőltette a szovjet illetékeseknél (V. M. Molotovnál).

Az 1945-os választások eredményeiből kitűnt, hogy az MKP korábban megszerzett – a megszállóktól kapott – hatalmi pozícióit demokratikus és parlamentáris eszközökkel nem lesz képes növelni. A „legjobb védekezés a támadás" – politikailag pedig az „ellentámadás" dezinformáló (a közvéleményt és a politika többi szereplőjét félrevezetni szándékolt) – elve szerint emiatt kezdtek a kommunisták támadásba s verték szét több hullámban a polgári értékrendet, s taktikájuk, stratégiájuk így vezetett az egy párt, egy vezér, egy út, egy cél végzetéhez. Annak ellenére, hogy a különböző kommunista „frakciók" tagjai ügyeinek, a szentesi rendőrkapitány, ifj. Lakos József meggyilkolásának, a kunmadarasi és miskolci pogromoknak stb. igazságügyi mozzanatai egyértelműsítették az igazságszolgáltatás depolitizálásának szükségességét, épp fordítva történt. Súlyos ára lett annak, hogy a kommunisták „belharcai"-ra, a „vonal"-tól eltérő „másként gondolkodás"-t rendőrségi és bírósági ügyként kezelő gyakorlatára a koalíciós pártok nem figyeltek fel, népbíráik nem álltak útjába Rákosi törekvéseinek. 1946 nyarától-őszétől az MKP a politika játékszerévé tette a magyar bíráskodást, politikai kényszert alkalmazott a jogszolgáltatással szemben.

1946–1947 fordulóján „fasiszta összeesküvés"-t lepleztek le a hatóságok: őrizetbe vették a Magyar Testvéri Közösség tagjait. Egyértelművé vált, hogy hiába győzött abszolút fölénnyel az FKGP 1945-ben, a sztálini birodalmi akarat magyarországi végrehajtói mindent megtesznek azért, hogy eltüntessék a többségi pártot a politikai arénából. Magának a hatalomnak az átrendezése világosan mutatta, hogy egy, a törvényekre tekintettel nem lévő, totális hatalom minden korlátot elsöprő vállalkozásáról volt itt szó. 1947 februárjától szeptember közepéig az MKP az ún. Magyar Testvéri Közösség „ügyei"-vel és következményeivel, majd e folyamatnak az ún. kékcédulás választásokkal való „lezárásával" megvalósította a sztálini politikát. Ami a közösségiek „ügyé"-ből kisarjadt, elválaszthatatlan volt a szovjet államvédelmisek Moszkva irányította tevékenységétől. Így teremtődtek meg a feltételek a Rákosi-csoport és kiszolgálóik hatalmához. Épp ezért a közösségiek „ügyé"-nek eszkalációja nem csupán a „szalámi-politika" legnagyobb szeletét jelentette, hanem ennél sokkal többet: a polgári viszonyok közel fél évszázados felszámolását.

A „forgatókönyv" ismétlésének adottak voltak a feltételei a koncepciók alapján. Kizárólag az volt a kérdés, hogy a támadott réteg – politikusi, gazdasági kör, egyházi szervezet stb. – kikből állt: pártonkívüliekből, kisgazdákból, szociáldemokratákból vagy kommunistákból. Az alkalmazást a mindenkori külpolitikai és belpolitikai helyzet igényei szabták meg.

Peyer Károly és társai meghurcolásával a kommunisták által szorgalmazott „munkáspárti egyesülés" elősegítése volt a cél, mi több, így elüldözhették a magyarországi szocialista mozgalom határokon túl legismertebb képviselőjét. A Nitrokémia Rt., a Ferrotechnika, a Földművelésügyi Minisztérium, a MAORT, majd a későbbiekben a MESZHART (Magyar-Szovjet Hajózási Részvénytársaság, 1946-ig Magyar Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság), illetve a Standard vezetői elleni törvénysértő eljárások mögött gazdasági megfontolások húzódtak meg, beleértve a magyarországi „kolhozosítás" megkezdésének politikai alátámasztását éppúgy, mint az államosításokat. Sőt, a Nitrokémia vezetői elleni perben Kelemen Gyula és in contumatiam Bán Antal meghurcolása a „fúzió"-t, a Szociáldemokrata Párt likvidálását is előkészítette.

A különböző felekezetek egyházi méltóságai és papjai, ismert hívei elleni ügyekkel több cél lebegett a kitervelők előtt: az egyházak gazdasági erejének további csökkentése, oktató–nevelő hálózatának felszámolása, az ismertebb személyiségek közéleti, politikai aktivitásának visszaszorítása stb. Az egyházi iskolák

államosítása idején felerősödött az adminisztratív nyomás: internálások és perek követték egymást. Mindszenty József 1948. július végi összegzése szerint 225 papot és szerzetest vettek őrizetbe. Egy évvel később, 1949. június 28-án pedig a főpap sorsáról már nem a bíróság, hanem az MDP KV Titkársága határozott: „a jövő héten tárgyalja le a NOT a Mindszenti[sic!]-ügyet és hozzon helybenhagyó ítéletet”. E határozat a bírói függetlenség arculcsapását is jelentette, s ez a koalíciós időszakot lezáró, kiemelkedő, koholt politikai per a vallásos érzületű milliók megfélemlítésére szolgált.

A Rajk-ügy a titkos mellékperekkel már a totális hatalom tobzódásának nyitánya volt. Ezzel belpolitikailag előkészítették az első ötéves tervet és a tervkölcsönt, ideológiailag megalapozták az éberséget, a rögeszmés ellenségkeresést. Szakasits Árpád és társai, valamint a többi szociáldemokrata, Kádár és társai stb. a kommunista mozgalom belső leszámolásainak elítéltjei lettek, „ügyeik”-kel alá lehetett támasztani azt a „párttörténelmet”, amit Rákosi és köre kívánt.

Az „új szakasz” politikáját felváltó Rákosi vezette restauráció idején, 1955-ben az elítéltek száma 1943-hoz képest majdnem megnégyszereződött. Az ország lakosságához viszonyítva arányuk 0,33 százalék, számuk évi átlagban 31 767 fő volt. Az 1945–1956 közötti adatok változása nem igényel kommentárt: 1945: 8247, 1946: 10 682, 1947: 12 641, 1948: 12722, 1949: 15 802, 1950: 18 359, 1951: 21 214, 1952: 35 039, 1953: 34 368, 1954: 23 276, 1955. november: 37 000 fő. Ha lett volna hely a büntetés-végrehajtási intézetekben, 1956 fordulóján 54 ezer jogerősen elítéltet kellett volna befogadniuk.

A politikai perek a magyar demokrácia erőszakos letörésének eszközei voltak. Nem az egyes esetek, ügyek, törvénysértések, még csak nem is ez utóbbiak tömeges jellege volt a meghatározó, hanem az, ami ezeket rendszerré tette. A parlament 1990-ben semmissé nyilvánította az 1945–1956 októbere közötti időszakban politikai okból meghurcoltak pereit, kivéve a háborús és népellenes cselekmények miatt elítéltekét. E sommás kritika mindennél többet elárul az „osztálybíráskodás” magyarországi fénykoráról.

1956 HARCAI UTÁN ÉS 1963 TAVASZA KÖZÖTT

a./ „Körmenetben kell bíróság elé állítani” – a rendeleti alapok

1956. november 4-ét követően nem volt kétséges a szovjet „segítséggel” restaurált hatalom előtt, hogy amint helyzete megszilárdul, meg kell találnia azokat, akiket felelőssé – bűnössé – tehet a történtekért, másrészt ezzel bebizonyíthatja ország-világ előtt, hogy a szocialista építés folytatódik Magyarországon. A bizonyítási igény mellett jelen volt a nemzetközi kényszer is, s ez utóbbinak Budapesten a román, a szovjet, a kínai delegáció nyíltan hangot is adott.

Az 1989: XXXVI. tv. értelmében „az 1956. október 23. és 1963. április 4. között, a népfelkeléssel összefüggésben elkövetett politikai bűncselekmény, valamint az ezzel halmazatban – harci cselekmények során – elkövetett emberölés, rablás, közveszély okozás vagy személy elleni erőszak miatti ítéletek semmisnek tekintendők”.

Milyen rendeletek alapján jártak el a „politikai megtorlás áldozatául esettek”-kel szemben? Voltak-e jogtörténeti előzményei a forradalmárokkal – ahogy évtizedekig nevezték őket, „ellenforradalmárok”-kal – szembeni fellépésnek? S vajon igaz-e Kádár Jánosnak M. Sz. Gorbacsov előtt, 1985. szeptember 25-én tett megjegyzése, aki a talio-elv alkalmazására célozva azt mondotta, hogy „kb. 280 emberre szabtak ki halálos ítéletet... A bíróságok munkájába a párt nem avatkozott be, de amikor a halálos ítéletek száma elérte az ellenforradalmi eseményekben ártatlanul elhunytak számát, arra kértem az elvtársakat, hogy álljanak le.” Jogos a kérdés: ítélkezhettek-e a párttól függetlenül a bíróságok?

Az 1956: 22. sz. tvr. – az egyes bűncselekmények tekintetében a büntetőeljárás egyszerűsítéséről – volt az első jogszabály, amelyet a felelősségre vonáshoz alkottak, de nem alkalmazták. 1956. november 12. és 1957. január 15. között volt hatályban. A megtorlás során négy rendelet alapján szabtak ki elmarasztaló ítéleteket a bíróságok: a statáriumról, a gyorsított eljárásról, a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsáról és a megyei (fővárosi) népbíróságokról alkotott jogszabályok teremtették meg ennek a lehetőségét.

A NET az 1956: 28. és 32. sz. törvényerejű rendeleteivel vezette be a statáriális bíráskodást, ami az 1956. december 11-én és 13-án kihirdetett jogszabály alapján 1957. november 3-adikáig zajlott a katonai bíróságokon.

1956. december 28-án Kádár felvetette a gyorsított bíráskodás szükségességét. Ezzel összefüggésben dr. Domokos József, a Legfelsőbb Bíróság elnöke felkutattatta az első világháború előtti évektől keletkezett joganyagot s úgy vélekedett, hogy azokból sokat hasznosíthat 1957 jogalkotója. Így is történt. A NET 1957: 4. sz. törvényerejű rendeletével bevezetett gyorsított büntetőeljárás alapján 1957. január 15-ödikétől június 15-ödikéig ítélkeztek. A rendelet dodonai megfogalmazással tartalmazta azt is, hogy kivégezhető az a fiatalkorú, aki a bűntett elkövetésekor már betöltötte a 16. életévét. E rendelkezés összefüggött az 1957. január 1–4. között Budapesten bolgár, csehszlovák, magyar, román és szovjet párt- és kormányzati vezetők részvételével tartott értekezlettel. A közlemény szerint „Sikerült felszámolni a fasiszta diktatúra magyarországi létrejöttének veszélyét... aktívan fellépnek... a népellenes elemekkel szemben.” A jogalkotók szerint, ha annak idején a fasiszta maradványok felszámolására állították fel a népbíróságokat, s azok halálra ítélhették a 16. életévüket betöltött elkövetőket 1945. május elsejétől, akkor erre most is szükség volt. Sőt, tovább is léptek.

Szemben Kádár 1957 áprilisában tett kijelentésével ezért merült fel már 1957. január 7-én a népbíróságok létrehozásának szükségessége. A megvalósítást azonban nem a megtorlás, hanem közvetlenül Farkas Mihály bírósági ítélete váltotta ki azzal, hogy a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának egyik tanácsa 1957. március 23-adikán hat éves börtönbüntetéssel sújtotta, s ezt kívánták az újonnan felállítandó bírósággal súlyosbíttatni. Az MSZMP IB 1957. április 2-án tartott ülésén Kádár kijelentette, hogy „az országban aktivizálódtak, felléptek, hatalmat ragadtak a kezükbe horthysta katonatisztek, csendőrök stb. Ezeknek ügyét... nagyon tárgyalni nem is kell. Meg kell csinálni a népbíróságot, és ahol csak olyan volt horthystákkal találkozunk, akik vettek maguknak bátorságot és disznóságokat csináltak, körmenetben kell bíróság elé állítani; halálra ítélni és kivégezni." 1985-ben Kádár erre már (nem akart visszagondolni? Netán tudatosan elhallgatta? Vagy tényleg) nem emlékezett és így nem is közöl(het)te szovjet partnerével. A párt „nem avatkozott be", csupán eleve megszabta, hogy kiket kell „körmenetben" kivégezni. Az 1957. április 5-én tartott MSZMP KB ülésen Kádár így érvelt: „ami az ellenforradalommal való leszámolást illeti... a fáról levertünk egy csomó levelet, de a törzset még nem vágtuk ki. Mi – húzta alá – ennek tudatában fokozni akarjuk a harcot... Ha mi ezekkel nem számolunk le a bűnük arányában megfelelő szigorúsággal, akkor a magyar népnek soha nyugta nem lesz... itt nem kell kitalálni bűnöket... egy kicsit szigorúbban kell a dolgot kézbe venni."

A NET 1957: 26. sz. törvényerejű rendeletével felállított Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa 1957. április 6. és június 15. között hozott határozatokat. Ez a szakképzetlen népbírák dominanciájával ítélkező testület – miután a Népbíróságok Országos Tanácsa 1945–1950 közötti, egykori, kommunisták számára kellemetlen tapasztalatai ismertek voltak a kodifikálók előtt – még a Legfelsőbb Bíróság szakképzett bírákból álló katonai és büntető tanácsainak határozatait is megváltoztathatta. Az Elnöki Tanács rendelete a legkirívóbb változtatást akkor vezette be, amikor – évezredes jogelvet tiporva – feloldotta a súlyosítási tilalmat: „A Népbírósági Tanács – a figyelembe jövő összes körülmények kellő mérlegelése alapján – a felmentett terheltet akkor is elítélheti, illetőleg büntetését akkor is súlyosbíthatja, ha terhére az ügyész fellebbezést nem jelentett be." Ez a bíróság a politikai vezetés számára biztosíthatta minden ügyben az általa elvárt ítéletet, s április 17-én, az első tárgyalásán 14 évi börtönre ítélte Farkas Mihályt (aki 1960. április 5-én egyéni kegyelemmel szabadult).

Dr. Lee Tibor, a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának elnöke szerint a gyorsított eljárásról és a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsáról alkotott, s a Népköztársaság Elnöki Tanácsa által kihirdetett rendeletről bebizonyosodott, hogy „legalkalmasabb a politikai indító okból elkövetett, illetőleg politikai célzatú bűntettek elbírálására".

Biszku Béla ideológiai alapvetése után – „ha az októberi ellenforradalmi támadás után nem alkalmaztunk volna erőszakot... úgy fasiszta diktatúra uralkodott volna el" – a dr. Lee által összegzett tapasztalatok alapján állították fel a megyei

(fővárosi) népbírósági tanácsokat – a Fővárosi Bíróságon és a Pest Megyei Bíróságon (Budapesten), valamint a győri, miskolci, pécsi és szegedi megyei bíróságon –, amelyek 1957. június 15. és 1961. április 16. között ítélkezhettek.

A NET 1957: 34. sz. törvényerejű rendeletével felállított népbíróságok halálra ítélhették azokat, akik a vád tárgyává tett cselekmények elkövetésekor 16. életévüket betöltötték. (A Blaski József és társai elleni perben a 2. r. vádlottat, Mansfeld Pétert a Legfelsőbb Bíróság – másodfokon, 1959. március 19-én – halálra ítélte, 1959. március 21-én kivégezték. Nem azért, mert megvárták, hogy betöltse 18. életévét, hanem azért, mert ezt az aktust a törvényerejű rendelet lehetővé tette. Így „méltó módon" ünnepelhették a „dicsőséges Tanácsköztársaság" 40. évfordulóját...) Másodfokon – a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa – a reformatio in peius-t (a súlyosítási tilalmat) most is elvethette. Sőt, az általa, illetve a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Tanácsa által hozott jogerős határozatok elleni törvényességi óvást a Legfelsőbb Bíróság elnöke által kijelölt egy szakképzett bíróból, mint elnökből, továbbá három szakbíróból és hét népbíróból, illetőleg katonai ülnökből álló elnökségi tanácsa bírálta el. Ebben a speciális tanácsban a szakbírák leszavazhatókká váltak, minden – a politikai vezetésnek nem tetsző – határozat (egy éven belül) ezzel a lehetőséggel felülbírálhatóvá vált.

A népbíráskodás bevezetésével felszámolták a rendes bíróságok illetékességét még a legkisebb jelentőségű politikainak minősíthető ügyekben, a szakképzett bírákat alárendelték a (velük azonos bérért ítélkező) szakképzetlen katonai ülnököknek-népbíráknak, s a restaurált hatalom elérte, hogy 1961-ig a halál árnyéka lebegett azok feje felett, akiket a népbíróság elé állítottak.

b./ Az ítélkezés irányítottsága

A párt- és kormányzati vezetés, a közvetlen pártirányítással működő (rossz emlékű nevét módosító) állambiztonság, a Legfőbb Ügyészség, a bíróságokat irányító tárca, valamint a Legfelsőbb Bíróság egyrészt összehangoltan, másrészt külön-külön, lépésről lépésre alakította ki azt a megtorló rendszert, amelynek élén az MSZMP Központi Bizottságának előbb Intéző, majd Politikai Bizottsága állt.

A NET rendeleteinek keletkezése is elválaszthatatlan az MSZMP vezetésétől. Előbb a legszűkebb, majd esetenként már bővebb párttestület vitatta meg, hagyta jóvá a részére – az igazságügyi tárca és a párt illetékes munkatársai által készített, s közösen előterjesztett – dokumentumot. Majd ezt követően továbbította a kormányhoz, azzal, hogy terjessze a NET elé, jóváhagyás és nyilvánosságra hozatal, bevezetés végett. Így a bíróságok, a hivatásos bírák függetlensége nem csupán akkor szenvedett csorbát, amikor a „jól bevált utakon keresztül" érkezett „felsőbb helyről" jelzés az ítéletek mikéntjére (vagy a bíróság vezetőjéhez, vagy az illetékes

tanács elnökéhez, vagy a népbírákhoz, illetve katonai ülnökökhöz), hanem alapvetően azáltal, hogy a bírósági gyakorlatot, az ítélkezést megszabó törvényerejű rendeletek már eleve az MSZMP döntéshozóinak akaratát tartalmazták.

A BM II. Főosztályának az osztályharc prioritásait szem előtt tartó tervezete „az ellenforradalom vezető erői elleni harc további feladatairól" – 1957. május 15-én – hitet tett amellett, hogy „az eddiginél szélesebben" számolják fel „az ellenforradalom meglevő erőit". Az 1957. július 2-án hozott MSZMP KB PB határozat szó szerint átvette a BM dokumentum tételes felsorolását. A főcsapás irányát (a politikai elvárásoknak megfelelően) a BM kijelölte, az MSZMP pedig szentesítette. Nem hagyható említés nélkül, hogy a „tervezet" az évtizedes hagyomány szellemében, a készítők tapasztalatainak birtokában olyan kérdésekben is állást foglalt, mint a népbíráskodás vagy a bíróság elé állítás stb. A belügyi vezetők az elaborátumban messze túllépték azokat a jogokat, amelyekkel egy nyomozó-vizsgáló szervnek rendelkeznie lehetett volna, s az igazságügy hatáskörén belül is(!) – preferálva a népbíráskodást – szinte hatalmi helyzetből tettek javaslatot a mikéntre és arra, hogy kikkel szemben érvényesüljön a törvényerejű rendeletekkel kialakított felelősségre vonó rendszer. Amikor pedig a pártvezetés is áldását adta a tervezetre, akkor módosult a folyamat: a javaslattevő által megszabott feltételek és kényszerpályák behatárolták az igazságügyben dolgozók mozgásterét. A Rákosi-korszakban „megszokott" államvédelmis gyakorlat modernizált változatban nem közvetlenül, hanem a mindenható párt áldásával, közreműködésével határozta meg az ügyészek és bírák jogalkalmazó tevékenységét. Az MSZMP vezetése a politikai megtorlás folyamán alapvetően a belügyi vezetésre, azon belül az állambiztonságira bízta magát.

Az 1957. júniusi MSZMP országos pártértekezlet határozata – dr. Markója Imre „Osztályharcos bíráskodást!" követelő írásával összhangban – a „kíméletlen megbüntetés" elvét az egyik oldalon, a „megnyerés" módszerét a másikon, a már ismert osztályszempontú alapállást fogadta el. Ezt követően 1957. december 10-én újból az MSZMP KB PB elé került a számonkérés helyzete, ahol „kérlelhetetlen vasszigor" érvényesítéséről határoztak.

A különböző rendeletek – ha igyekeztek is korlátozni elrettentő hatásukat egyes szakképzett bírák – úgy épültek egymásra, hogy senki sem mentesülhetett attól, amit a felsőbb vezetés szánt neki. A terheltek sorsát a megbízható népbírák döntötték el, akik leszavazhatták szakképzett társaikat.

1958. október 9-én feljegyzést készítettek Marosán Györgynek az „ellenforradalmi büntetőügyekről". E szerint ezek „anyagai minden vonatkozásban alátámasztják pártunk értékelését az ellenforradalomról". Ám ez épp fordítva volt, mert a jelzett MSZMP KB PB üléseken pont a párt grémium határozott arról, hogy milyen ügyek minősüljenek „ellenforradalmi bűncselekményeknek". E feljegyzés rögzítette továbbá azt is, hogy a „pártnak és a kormánynak az ellenforradalom felszámolását célzó büntetőpolitikai irányelvei helyesek voltak".

Ezek az iránymutatások kezdetben a kormányzattól, majd a pártvezetés aktivizálódásával egyre inkább utóbbitól származtak. A rendszerbe foglalás, a hosszú távú büntetőpolitikai gyakorlat kialakítása már kizárólag az MSZMP vezetésétől függött. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának törvényerejű rendeletei, az igazságügyi apparátus újbóli megtizedelése (510 ember – bíró, igazságügyi minisztériumi alkalmazott és ügyész – eltávolítása 1957 tavaszáig), az ítélkezés ismét osztályszempontokat előtérbe állító, sőt még egyfajta ítéleti mértéket is rögzítő kialakítása elválaszthatatlan az MSZMP illetékeseitől, valamint a velük együttműködő igazságügyi vezetőktől (a Legfőbb Ügyészség, a Legfelsőbb Bíróság és az IM élén állóktól). Ez utóbbiakat a pártvezetés nevezte ki vagy állította vissza a hatalomba. E testület alakította ki a jogpolitika 1956. november 4-edikét követő gyakorlatát, amely mértékét tekintve tragikus következményekkel járt nem csupán – biszkui megfogalmazással – a „fizikai megsemmisítések"-nél, hanem az egyéb büntetéseket tekintve is. A párthatározatok stiláris megfogalmazásai közül elég feleleveníteni a „kérlelhetetlen vasszigor", „a törvény teljes szigora" kifejezéseket stb., amelyek szinte behelyettesíthetőkké váltak az ítélkezés során a különböző ítéleti mértékekkel a halálbüntetéstől az eltérő időtartamú fegyházbüntetésekig.

Noha az igazságügyi vezetők sokszor bírálták – még a párt legfőbb vezetői előtt is – a BM, azon belül az állambiztonsági „vizsgálók" nyomozati tevékenységét, ítélkezésüket megnehezítő gyakorlatát stb., végül is tudomásul vették annak, illetve azok vált alapvetővé. „termékeit", s az egykori államvédelmisek és a „Cég" új tagjai, valamint a velük rokonszenvező népbírák – már az iránymutatások előtt – tudták, hogy mit kell tenniük.

A „szakmailag" így megalapozott megtorlás folyamán ezért már nem az irányítás, hanem a végrehajtás mikéntje vált alapvetővé, volt a meghatározó. A rendszer működőképes és alkalmas volt az előző tíz évben megteremtett – az MSZMP vezetői szerint immár a korábbi hibáktól mentes – gyakorlat módosult feltételek közötti felélesztésére. A különböző jogszabályok úgy épültek egymásra, hogy elrettentő hatásukat nem lehetett kijátszani, senki sem mentesülhetett attól, amit a felsőbb vezetés szánt neki. A folyamat számos mozzanatból állt össze, s a fizikai kényszertől, erőszakosságoktól nem mentes nyomozati-vizsgálati szakaszon keresztül jutott az ügyészi szakba, ahol esetenként fel-felszisszentek a történteken, de a terheltek sorsát már a népbírák alakították, akiknek túlzásait még dr. Domokos is sokallotta.

c./ *A megtorlás adatai*

A maga összetettségében tudatosan végiggondolt ítélkezési konstrukció során a politikai elítéltek – köztük az 1956 miatt kivégzett 229 személy és a megtorlás során szabadságvesztésre ítéltek – száma (az 1960 januárja és 1963. december vége

között ún. rendőrhatósági figyelmeztetésben részesített 339 személyt nem számolva) 1956 decemberétől 1963 végéig 21 588 fő. A legtöbben 7210 fő tiltott határátlépést, annak elősegítését, illetve feljelentésének elmulasztását és embercsempészést követett el. Izgatás (és tsz-elleni izgatás) miatt 6673, összeesküvés, lázadás miatt 4450, fegyverrejtegetésért 3211, míg hazaárulásért, ellenség támogatásáért és kémkedésért 44 főt marasztaltak el. Társadalmi-foglalkozási összetételük alig-alig tért el a korábbi évtizedekből ismerttől: hiába szerepeltették a kormány nevében a „Munkás-Paraszt" jelzőt, mert pl. az 1957-ben elítéltek között közel 75 százaléka, ezen belül 34,5 százalék a munkások és 38,5 százalék volt a parasztok aránya. A megtorlás legismertebb pere – a végül 1958 júniusában tárgyalt – Nagy Imre és társai ügy volt.

Nagy Imre [és társai per elsőrendű vádlottja] kommunista párt- és állami vezető. 1957 novemberében a romániai Snagovba hurcolták, házi őrizetéből Budapestre szállítása után, 1957. április 14-edikétől előzetes letartóztatásban volt. A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Népbírósági Tanácsa 1958. június 15-én halálra ítélte, 1958. június 16-án kivégezték. 1989. július 6-án a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa felmentette [társaival együtt] a vádak alól.

d./ 1963 – a megtorlás vége?

Az 1959–1963 között végrehajtott három kegyelmi aktusból kettőt (1960-ban és 1963-ban) a nemzetközi közvélemény Szovjetunióra (és így birodalmára) gyakorolt nyomásának hatására hirdettek ki, a politikai ügyekben újonnan elmarasztaltak száma ezzel összefüggve 1963-ban a „mélypont"-ra zuhant. Ám a megtorlást szenvedettek közül sokan továbbra is börtönben maradtak, s 1964-től egy újabb, erőteljes emelkedést mutató politikai ítélkezési folyamat vette kezdetét. „Csupán" 1964 januárja és 1966 decembere között 6077 főt ítéltek el politikai jellegű perekben: 1961–1966 vége között 2711 fő állam elleni, 7819 fő politikai jellegű ügyben kapott elmarasztalást. A kérdés: a „belső reakció elleni harc"-ban a (szovjet) külpolitika igényei miatt intermezzo volt-e, vagy a megtorlás végének és a „konszolidáció" kezdetének tekinthető-e 1963? Az egyik lehetséges válasz az, hogy 1963 nem volt a konszolidáció kezdete, hanem csak egy „állambiztonsági" mélypont, s az „aléltság"-ot hamarosan aktív, az 1960-as MSZMP KB PB határozatra épülő operatív tevékenység, majd bíráskodás követte, s a közkegyelem csupán intermezzo volt. A másik (az előbbivel azonos jelzésértékű) választ a hatalom adta 1970-ben, amikor újabb közkegyelmet hirdetett...

*

A Rákosi Mátyás (és Gerő Ernő), valamint a Kádár János nevével fémjelzett politikai berendezkedés számára a XX. századi – magyar és külföldi, mindenekelőtt szovjetunióbeli – joggyakorlat széles tárházat biztosított a politikai ítélkezéshez.

Ezért a meghurcolások gyakorlata nem volt rendszer- és ország-specifikus: a nem állampárti hatalmi tényezőktől sem volt idegen az általuk kijelölt „ellenség"-gel szembeni kíméletlen fellépés, a nyomozói brutalitás, a törvénysértő ítélkezés. A polgári politikusok és a külső, nagyhatalmi tényezők ítélkezést és kegyelmezést egyaránt befolyásoló szerepe tetten érhető a XX. század Magyarországának többpárti szisztémájában is. A magyarországi és valamennyi sztálini típusú berendezkedés büntetőjogi gyakorlatát, meghatározó alrendszerként való funkcionálását az különbözteti meg ezektől, ami rendszerré tette. A „harmadik" hatalmi ág a politika szolgálólánya szerepébe kényszerült.

A mindenkori jogpolitikai elvek gátját képezték a politikamentes bíráskodásnak, és a totális hatalmi tobzódások idején az osztálybíráskodás könyörtelenségével hívta fel magára a figyelmet. Ami pedig e berendezkedés „puha diktatúra" jellegű időszakát illeti, annak az államellenes ügyekben folytatott ítélkezését mindennél jobban minősíti az 1992-es, ún. harmadik semmisségi törvény, amely az 1963–1989 közötti periódusban politikai okokból elítélt ezrekre vonatkozik.

Az esetenként ítészi feladatokat „vállaló" diktátorok és grémiumaik akár ismerték, akár nem Krilenkónak, az Oroszországi Föderáció főügyészének szavait, a társadalom széles csoportjai elleni „háború"-jukban, a politikai (és gazdasági), s mindenekelőtt a tömeges meghurcolásokat záró perekben azokat érvényesítették: „a bunkó primitív fegyver, a puska fejlettebb fegyver, de legjobb fegyver a bíróság".

1979-ben – harminc évvel Rajk László és társai kivégzése után – szinte percek alatt tűnt el, tüntették el a könyvesboltok polcairól Örkény István Forgatókönyv címen kiadott írását. Ez az oly sokak által „puha diktatúra"-ként jellemzett, Aczél György és Kádár János nevével jelzett korban a kommunista párt valós múltja feldolgozhatóságának hiányát – és egyúttal az elfogadott kánon megkérdőjelezhetetlenségét is – tartalmazta: „és hogy most már a váddal is szembenézzek, elismerem, hogy egyszerre éreztem vonzalmat és irtózatot pártom iránt is. Mi hát a párt? Megmentője vagy megrontója az emberiségnek? Fönnmaradásának utolsó reménye vagy a végpusztulása? Ki tudja ezt? Lehet-e a pártot a népek jótevője, mely ennyi jajszó, nyomorúság és kiáltó igazságtalanság forrása lett? Vagy épp e kín és szenvedés egy jobb jövő záloga, ellenértéke? Hiszen ha tudnám!" Egy évtizeddel később a magyar társadalom végső búcsút vehetett 1956 mártír miniszterelnökétől és társaitól, majd egy évvel később e költői kérdésre választ adott az urnák előtt.

Felhasznált (és a korszak megismeréséhez ajánlott) irodalom

Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 1–5. k. Bp. 1992–1996. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Szerk.: DR. HORVÁTH IBOLYA, DR. SOLT PÁL, DR. SZABÓ GYŐZŐ, DR. ZANATHY JÁNOS ÉS DR. ZINNER TIBOR. 1. k.: 1–753, 2. k.: 1–896, 3. k.: 1–916, 4. k. 1–1071, 5. k.: 1–995.

ZINNER TIBOR: *Adalékok a magyar felsőbíráskodás ezer esztendejéhez*. Bírák Lapja, 1997. 1–2. sz. 32–91.

TIBOR ZINNER: *1000 Years of Supreme Jurisdiction in Hungary*. In: The History of the Supreme Courts of Europe and the Development of Human Rights. Bp. 1999. Legfelsőbb Bíróság kiad. Ed.: dR. SOLT PÁL, DR. ZANATHY JÁNOS ÉS DR. ZINNER TIBOR. 1–503.

ZINNER TIBOR: *Thousand Years of Supreme Jurisdiction in Hungary*. In: The Supreme Court the Republic of Hungary. Bp., 1999. Legfelsőbb Bíróság kiad. 1–48.

Kúriai jegyzőkönyvek 1882–1946 (1949). Bp., 1998. Génius Gold kiad. Szerk.: DR. SOLT PÁL, DR. ZANATHY JÁNOS ÉS DR. ZINNER TIBOR. A bevezető tanulmányt – Utak és tévutak. Adalékok a magyar felsőbíráskodás 1000 esztendejéhez – írta: DR. ZINNER TIBOR. 1–348.

ZINNER TIBOR: *Az igazságszolgáltatók megítélése. A Horthy-korszak Magyar Királyi Kúriájának személyzeti politikája és a magyar „felsőbírák" sztálinista megmérettetése 1945 után*. Bp. 1994. Kézirat.

ZINNER TIBOR: *Igazságszolgáltatók a pártállam őrlőkövei között I–II.* Bírák Lapja, I. évf. 2–3. sz. 2: 11–20, 3: 3–30.

ZINNER TIBOR: *Adalékok a magyarországi koncepciós perekhez*. Székesfehérvár, 1988. Videoton kiad. 1–55.

ZINNER TIBOR: *Büntetőjog és hatalom*. Múltunk, 1998. 2. sz. 183–205.

ZINNER TIBOR et al.: *Törvénytelen szocializmus. A (Németh-kormány által kinevezett) Tényfeltáró Bizottság jelentése*. Bp., 1991. Zrínyi Kiadó és Új Magyarország kiad. 1–339.

BOTOS JÁNOS – GYARMATI GYÖRGY – KOROM MIHÁLY – ZINNER TIBOR: *Magyar hétköznapok Rákosi Mátyás két emigrációja között 1945–1956*. Bp., 1988. Minerva. 81–151, 339–383.

ZINNER TIBOR: *„A Szovjetunió törvényhozásának befolyása alatt..."* A. G. Mozohina: Az államellenes bűncselekmények ellen irányuló harc az európai népi demokratikus országokban. Forrásközlés. Ügyészségi Értesítő, 1993. 1. sz. 24–28.

ZINNER TIBOR: *„Nem lehet az ávósokkal kikukoricázni".* Bírósági Határozatok. 1993. 11. sz. 871–874.

ZINNER TIBOR: *A Kádár-korszak történetéből. Az ÁVH-sok sorsa. Farkasok legendája.* História, 1996. 3. 22–25.

ZINNER TIBOR: *Vázlat az 1944/1945–1963 közötti magyarországi börtönügyhöz (és forrásaihoz).* Bp., 1996. Kézirat. (megjelenés alatt)

ZINNER TIBOR: *A bilincsbe vert társadalom.* 1995. Kézirat.

„...harminckilós csomaggal és ötven pengővel menjenek..." Az embertelen kollektivitás diadala: a magyarországi németek 1945 utáni kitelepítése. ZINNER TIBOR előadása a „Szabad mozgás a Kárpát-medencében" tudományos konferencián 1999. április 21-én. (megjelenés alatt)

ZINNER TIBOR: *Az egyesületek, pártok feloszlatása Budapesten 1945 és 1948 között, I–II.* Politikatudomány, 1987. 4. és 1988. 1. sz. I: 60–77, II: 76–88.

ZINNER TIBOR: *1951-ben történt.* Filmvilág, 1986. 12. sz. 11–13.

ZINNER TIBOR: *Árpád-sávos kommunisták.* Rubicon, 1992. 10. sz.

ZINNER TIBOR: *Háborús bűnösök, népbíróságok.* História, 1982. 2. sz. 22–25.

ZINNER TIBOR: *Népbírósági perek Magyarországon 1945–1948 között.* Jogtudományi Közlöny, 1983. 478–481.

ZINNER TIBOR: *Háborús bűnösök perei. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949.* Történelmi Szemle, 1985. 1. sz. 118–140.

ZINNER TIBOR: *Adalékok az antifasiszta számonkéréshez és a népi demokrácia védelméhez, különös tekintettel a Budapesti Népbíróságra.* In: Budapest Főváros Levéltára Közleményei '84. Bp. 1985. BFL kiad. 118–140.

RÓNA PÉTER – ZINNER TIBOR: *Szálasiék bilincsben I–II.* Bp., 1986. Lapkiadó V. kiad. I. k.: 1–343, II. k. 1–315.

DR. MAJOR ÁKOS: *Népbíráskodás – forradalmi törvényesség.* Bp., 1988. Minerva. Sajtó alá rendezte: ZINNER TIBOR. 1–448.

ZINNER TIBOR: *Adalékok a háborús és népellenes bűncselekményeket elkövetők felelősségre vonásához.* Bp. 1995. Kézirat. (megjelenés alatt)

SZAKÁCS SÁNDOR – ZINNER TIBOR: *Összeesküvés és „polgárháború" a magyar demokrácia ellen 1945–1948 között.* Ügyészségi Értesítő, 1992. 2–3. sz. 49–59.

SZAKÁCS SÁNDOR – ZINNER TIBOR: *A háború „megváltozott természete" – Adatok és adalékok, tények és összefüggések – 1944–1948.* Bp., 1997. Génius Gold. 1–445.

ZINNER TIBOR: *A Demény-ügy.* Mozgó Világ, 1989. 3. sz. 103–114.

ZINNER TIBOR: *A Mindszenty-per ismeretlen dokumentumai.* Kommentár, 1992. 6. sz. 32–39.

SZÁSZ BÉLA: *Minden kényszer nélkül. Egy műper története.* Bp., 1989. Európa – História kiad. A kötet utószavát és a jegyzeteket ZINNER TIBOR írta. 1–430.

Rajk László és társai a népbíróság előtt. 40 év távlatából... Az ún. „Kék Könyv" hasonmás kiadása. Bp. 1989. Magyar Eszperantó Szövetség kiad. Az bevezető tanulmányt ZINNER TIBOR írta. I–XXXIII.

TIBOR ZINNER: *The Rajk Affair (Its Roots in Politics and State Security).* In: The Stalinist Model in Hungary. Etudes Historiques Hongroises 1990. 6. Bp., 1990. Akadémiai Kiadó, Ed.: GLATZ FERENC. 13–32.

ZINNER TIBOR: *Rákosi Mátyás, Rajk-per, Péter Gábor, Rajk szembesítése.* História, 1992. 5–6. sz. 53–58.

ZINNER TIBOR: *A szociáldemokrata és a katonai vezetők elleni koholt perek közötti kapcsolatról.* Ügyészségi Értesítő, 1990. 1. sz. 14–20.

ZINNER TIBOR: *Az 1953-as „cionista per".* Bp., 1998. Magyarországi Holocaust Emlékalapítvány kiad. (megjelenés alatt)

ZINNER TIBOR: *Az 1962-es határozat. Interjú Glatz Ferenc főszerkesztővel.* História, 1986. 6. sz.

ZINNER TIBOR: *Adalékok a magyarországi sztálinista perek történetéhez, különös tekintettel a koncepciók keletkezésének politikai és államvédelmi indítékaira.* Bp., 1988. Kézirat.

ZINNER TIBOR: *Amiért az 1962-es határozatra szükség volt (1945–1949–1953–1956).* In: A szocializmus koncepciói és gyakorlata az 1950-es években. Tudományos vita, 1987. június 24. Bp., 1989. Politikai Főiskola kiad. 144–213.

„...hogy megkönnyítsék a Nagy-kormány likvidálását..." Három dokumentum Nagy Imre és köre 1956. november 4-e utáni történetéhez. Közzéteszi: ZINNER TIBOR. Társadalmi Szemle, 1989. 12. sz. 72–98.

ZINNER TIBOR: *Az igazságszolgáltatás irányítása és az 1956–1963 közötti büntető igazságszolgáltatás.* In: Sortüzek-1956. III. jelentés. Lakitelek. 1996. Antológia Kiadó. 63–111.

ZINNER TIBOR: *„A politikai jellegű bűncselekményeknél sok az enyhe ítélet és viszonylag kevés a fizikai megsemmisítések száma".* Bírósági Határozatok, 1992. 9. sz. 717–720.

ZINNER TIBOR: *Egy részleges kegyelem hátteréhez (1959).* História, 1992.

ZINNER TIBOR – ZANATHY JÁNOS: *Az 1963. április 4. és 1989. október 23. között tárgyalt „politikai" perek vizsgálatáról. Jelentés (a Legfelsőbb Bíróság elnöke és az igazságügy-miniszter által létrehozott) Tanácsadó Bizottság kutatási eredményéről.* Bp. 1991. Kézirat.

ZINNER TIBOR: *A megtorlás vége – a konszolidáció kezdete? Egy bírósági statisztika margójára.* História, 1995. 9–10. sz. 23–25.

SZAKÁCS SÁNDOR: *A koalíció felszámolása és a politikai intézményrendszer torzulásai.* In: Válság és megújulás. Bp., 1982. Kossuth Könyvkiadó.

SZAKÁCS SÁNDOR: *A fordulat éve és az ötvenes évek.* Előadás az MTA II. Osztályának ülésén, 1989. május 4.

Moszkvának jelentjük. Titkos dokumentumok 1944–1948. Bp., 1994. Századvég. Szerk.: IZSÁK LAJOS és KUN MIKLÓS.

IZSÁK LAJOS: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon 1944–1950.* Bp., 1983. Kossuth Könyvkiadó.

IZSÁK LAJOS: *A koalíció évei Magyarországon 1944–1948.* Bp., 1986. Kozmosz Könyvek.

IZSÁK LAJOS: *Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944–1956.* Bp., 1994. Pannónia Könyvek.

MILOVAN GYILASZ: *Beszélgetések Sztálinnal.* Brüsszel, 1963. Nagy Imre Politikai és Társadalomtudományi Intézet kiad.

KOVÁCS IMRE: *Magyarország megszállása.* Bp., 1990. Katalizátor Iroda kiad.

SZABÓ RÓBERT: *A kommunista párt és a zsidóság.* Bp., 1995. Windsor Kiadó.

BIBÓ ISTVÁN: *Harmadik út.* Róma, 1960. k. n.

Grősz József kalocsai érsek naplója 1944–1946. Bp., 1995. Szent István Társulat kiad. Sajtó alá rendezte: TÖRÖK JÓZSEF.

KOZÁK GYULA: *Múltba nézés. Interjútöredékek Farkas Vladimirral, az Államvédelmi Hatóság volt alezredesével.* Mozgó Világ, 1988. 11.

GADANECZ BÉLA – GADANECZ ÉVA: *A Weisshaus Aladár vezette szocialista népmozgalom története (1927–1945).* Múltunk, 1993. 2–3. sz.

GADANECZ BÉLA – GADANECZ ÉVA: *A weisshausisták tevékenysége és üldöztetése 1945 után.* Múltunk, 1995. 3. sz.

KUBINYI FERENC: *A Katonapolitika regénye.* Thousand Oaks, é. n. Malomfalvi Kiadó.

A. J. VISINSZKIJ: *Perbeszédek.* Bp., 1954. Szikra Kiadó.

A. J. VISINSZKIJ: *A perbeli bizonyítás elmélete a szovjet jogban.* Bp., 1952. Akadémiai Kiadó.

ÖRKÉNY ISTVÁN: *Forgatókönyv.* Bp. 1979. Szépirodalmi Kiadó.

B 165469